

AHMED B. İBRÂHÎM ES-SERÛCÎ VE *TUHFETU'L-ASHÂB* VE *NUZHETU ZEVÎL-ELBÂB* ADLI ESERİ*

Sedef Güler**

Öz

Serûc'da doğan Ahmed b. İbrâhîm es-Serûcî (ö. 710/1310), küçük yaşlarda Şam'a oradan da Mısır'a göç etmiş ve burada yaşamını sürdürmüştür. VII/XIII yüzyılın ikinci çeyreği ile VIII/XIV. yüzyılın başları arasında Bahrî Memlûkler döneminde yaşamıştır. Bu dönemde ilmî faaliyetler ve ilimle meşgul olanlar her zaman teşvik edilmiş ve âlimler toplumda önemli görevlere getirilmiştir. Bu bağlamda es-Serûcî de dönemin ilim merkezi olan Mısır'daki medreselerde ve camilerde devrin önemli âlimlerinden ders alarak yetişmiş ve burada birçok talebe yetiştirmiştir. Ayrıca kadılık vazifesinden dolayı bir süre dönemin siyaseti içerisinde aktif bir rol oynamıştır.

Hususiyetle dinî ilimlerdeki bilgisiyle öne çıkan âlim, bu alanda telif ettiği ve *el-Gâye* adını verdiği eserle gerek kendi devrinde gerekse kendinden sonraki asırlarda adından çokça söz ettirmiştir. Hanefî fihhına dair kaleme alınan *el-Hidâye* üzerine yazılan bu eser, ilk mufassal *Hidâye* şerhi olması hasebiyle de önemlidir. Devrin önde gelen âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri öğrenen müellif, bu ilimlerin yanı sıra Arap dili ve edebiyatı alanında da derin bilgi sahibidir. Hocalığı ve kadılığı gibi meziyetlerinin yanısıra müellifin Arap edebiyatına olan ilgisinin en güzel örneği de hiç şüphesiz bu alana dair yazmış olduğu ve tespit edilen tek eseri *Tuhfetu'l-Aşhâb* ve *Nuzhetu Zevi'l-Elbâb*'dir. Çok sayıda kaynağın toplanılmasıyla telif edilen bu çalışmada ayet, hadis ve şiirlerden getirilen şevâhidlerle birlikte klasik nesir ve nazım geleneğine ait birçok türe yer verilmiştir. Bu eser, Arap dili ve edebiyatının yanı sıra dinî ilimlerle birlikte tarih, edebiyat tarihi, tıp, sosyoloji ve coğrafya gibi muhtelif alanlara dair bilgiler de içermektedir.

Bu çalışmada ilk olarak müellifin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilecek akabinde şimdiye kadar bilim dünyasında hakkında hiçbir çalışma yapılmamış olan *Tuhfetu'l-Aşhâb* ve *Nuzhetu Zevi'l-Elbâb* adlı yazma halindeki

* Araştırma makalesi/Research article (Bu çalışma 2019 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yapılan "Ebu'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. İbrâhîm el-Harrânî es-Serûcî ve Tuhfetu'l-Ashâb ve Nuzhetu Zevi'l-Elbâb Adlı Eseri (Metin-İnceleme)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.)

** Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: sedeftopcu@selcuk.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 16.03.2020

Makale Kabul Tarihi :24.06.2020

eseri müellife aidiyet, yazma eser nüshaları, telif sebebi, muhteva, yararlanılan kaynaklar ve metod gibi açılardan incelenecektir.

Anahtar kelimeler: es-Serûcî, *Tuhfetu'l-Ashâb*, Arap edebiyatı, Edebiyat tarihi, yazma eser.

Ahmad b. İbrâhîm es-Serûcî and His Work Titled *Tuhfetu'l-Ashâb and Nuzhetu Zevîl-Elbâb*

Abstract

Ahmed b. İbrâhîm es-Serûcî (ö. 710/1310) born in Serûc, emigrated to Damascus at a young age from there to Egypt and lived there. The scholar who lived from the second quarter of the VII/XIII century to the beginng of the VIII/XIV century lived in the period of Bahri Mamluks. In this period, scientific activities and those engaged in science had always been encouraged and scholars had been assigned important duties in society. In this context, es-Serûcî was educated in the madrasahs and mosques of Egypt which was the science center of the period, by taking lessons from the important scholars of the time and educating many students here. In addition, due to his duty as a judge, he played an active role for a while in the politics of the period.

Standing out especially with his knowledge in religious sciences, the scholar made a name for himself in his period and in the following centuries with the work he wrote in this field and named as *al-Ğâye*. This work written on *al-Hidâye* which is about the Hanafi jurisprudence, is also important because it is the first commentary on *el- Hidâye*. Learning the religious and scientific sciences from the leading scholars of the period, the author had a deep knowledge in the field of Arabic language and literature as well as these sciences. In addition to his virtues such as teacher and judge duty, the best example of the author's interest in Arabic literature is undoubtedly *Tuhfetu'l-Ashâb ve Nuzhetu Zevi'l-Elbâb*. In this work written by the author collecting a large number of sources, besides of examples from verses, hadith, and poems many genres of classical poetry and prose are included. In addition to the Arabic language and literature, this manuscript contains informations on different field such as history, literary history, medicine, sociology and geography as well as religious sciences.

In this study, firstly the life and works of the author will be given and then the manuscript titled *Tuhfetu'l-Ashâb ve Nuzhetu Zevi'l-Elbâb* which have not been studied in the scientific world before, will be examined in terms of belonging to the author, copies of manuscripts, reason for copyright, content, utilized resources and method.

Keywords: es-Serûcî, *Tuhfetu'l-Ashâb*, Arabic Literature, history of literature, manuscript.

Structured Abstract

Mamluks period (648/1250-923/1517) has an important place in Arab cultural history. In addition to their political authorities, Mamluk rulers and statesmen have built scientific institutions such as madrasahs, mosques, masjids and lodges, zaviya, hangah and they not only protected the scientists but also encouraged the society to science and art by participating in the educational circles and scientific assemblies in these institutions.

es-Serûcî, who lived in Damascus for the first years of his 73-year life and the rest in Egypt during the time of Bahrî Mamluks, was interested in science during the Bahrî Mamluks period and was brought to important positions in the society. He grew up by taking lessons from important scholars of the period in madrasahs and mosques in Egypt which was the center of science of his time and taught many students. And also, the scholar who was promoted to the authority of Kâdi'l-Ḳudât played an active role in the politics of this period for a while. In addition to all this, another important point here is that as a scholar who knows the subtleties of the Arabic language, he has a sufficient knowledge in literature as well as religious sciences such as fiqh, hadith and Qur'an.

Each of the sources providing information about Ebu'l-Abbâs es-Serûcî's morality praised him by mentioning his superior qualities. es-Serûcî, whose place in the science is accepted and appreciated by everyone, has a personality equipped with the characteristics of the scholars. This person, who is one of the leading and mentioned scholars of the period, is characterized by virtuous, imposing, supreme volunteer, piety, dignified, fair, brave, chaste, tolerant, straightforward, trustworthy and friendly.

In addition to religious sciences, one of the distinguished personalities who stand out with his knowledge in various branches of science, such as language and literature, the researcher's personality and the effort to go to primary sources are of great importance in this experience. It is also an indication that he had an endless curiosity towards science by writing a letter about tefsir and asking the Andalusian scholar Abu Hayyân.

The author's extensive knowledge of literature on topics such as Islamic sciences, linguistics and Arabic literature, medicine, botany, natural science, neseb and his ability to skillfully gather different topics and bringing them together, explain the reason for the richness of the subject in his book *Tuhfetu'l-Ashâb ve Nuzhetu Zevi'l-Elbâb*.

The mentioned manuscript which has ten copies have been identified in eight different libraries, incomplete and complete, has a great importance in terms of shedding light on the ancient Arab history, language, literature and

culture from the pre-Ignorant period to the VIII./XIV. century when the author passed away. In this context, in order to explain the subject in the best way, to impress and persuade the reader, the author firstly brought witnesses especially in verses and hadiths in every section and the words of scientists and scholars who had proven their genius in their fields and their poems and then competed it by bringing evidences from the most beautiful and rich types of classical Arabic language and literature which formed the foundations of modern literature such as poems, aphorisms, proverbs, ahhâr, eyyâmu'l-arab and menkıbe which were spoken from pre-Ignorance to their own times.

It is also very important that the author explains the reason for writing it in the introduction of the work. Wishing that his work should be accepted as a good work in the sight of Allah and his mistakes should be corrected, the author asked the readers who examined this work to cover his mistakes and pray well to the person who ended the book with a good conclusion.

This manuscript is divided into five main sections according to their subjects and each individual section is divided into sub-titles within itself. Accordingly, the content of the work is as follows:

First chapter is the section where science, virtue, decency and related issues are covered.

Second chapter is about lyric (ghazal), youth and old days, women and mans etc.

The third chapter deals with issues such as rulers, statesmen, letters and correspondences.

The fourth chapter is about the history, epigrams and strange events accepted by everyone.

The fifth chapter is related to the verbal and meaning arts and the subjects in this style.

Consequently, in line with all of this information, by giving information about the life and works of Şemsuddîn es-Serûcî, his work titled Tuĥfetu'l-Ashâb ve Nuzhetu Zevi'l-Elbâb will be examined under the subtitles such as introduction of the manuscripts, the reason for copyright, content and method.

Giriş

Bir topluma ait değerlerin oluşması, anlaşılması ve yayılması o topluma ait dil ile mümkündür. Dil, yalnızca kültürün ve kişisel kimliğin belirlenmesinde değil aynı zamanda iletişim sonucu ortaya çıkan değerlerin aktarılmasında da önemlidir. Bu hususta, İslamiyet'ten önce ve İslamiyet'ten sonra oluşan sözlü ve yazılı kültür ürünlerinin en doğru şekilde korunarak anlam değişmesine uğramadan ve aslına en yakın şekilde gelecek nesillere aktarılması, bir milletin kültürünün korunmasında ve yaşatılmasında son derece önemlidir. Bu anlamda Memlûkler dönemi (648/1250-923/1517) de Arap kültür tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Memlûk hükümdarları ve devlet adamları siyasi otorilerinin yanısıra medreseler, camiler, mescitler ve tekke, zâviye, hangâh gibi ilmî müesseseler inşa ettirip ilim erbabını himaye etmekle kalmayıp bu müesseselerdeki eğitim halkalarına ve ilim meclislerine de katılarak toplumu ilim ve sanata teşvik etmiştir. Türk asıllı kölemenlerin hâkimiyeti, savaşlar vb. isyan hareketleri gibi olumsuzluklara rağmen hükümdarların teşviki, Arapçanın din, siyaset ve ilim dili olması, birden fazla disiplinin aynı anda okutulduğu müesseselerin varlığı, bu dönemde ilme kolaylıkla ulaşılmaya, İslâm coğrafyasındaki ilmî faaliyetlerin giderek artmasına ve her alanda önemli ilim adamlarının yetişmesine imkân sağlamıştır (*Âşûr, 1992, s. 157-158; Yiğit, 2004, s. 247-248; Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, s. VII/41).

Bu dönem, yalnızca çok sayıda disiplinde çalışmalar yapılmasıyla değil, aynı zamanda buradaki âlim ve eserlerin çokluğuyla da İslâm kültür tarihinin zengin dönemlerinden biri olma özelliğine sahiptir. Nitekim en çok çalışma, şerh ve ansiklopedi türünde yapılmış olup özellikle edebiyat, tarih ve tıp gibi farklı alanlarda çok sayıdaki ansiklopedik çalışmalar da yine bu dönemde kaleme alınmıştır (Dayf, 1990, s. 111-119).

73 yıllık ömrünün ilk yıllarını Şam'da, geri kalanını ise Mısır'da geçiren es-Serûcî de Bahrî Memlûkler döneminde ilimle meşgul olmuş ve toplumda önemli görevlere getirilmiştir. Döneminin ilim merkezi olan Mısır'daki medreselerde ve camilerde devrin önemli âlimlerinden ders alarak yetişmiş ve birçok talebe yetiştirmiştir. Ayrıca Kâdi'l-Quğâtık makamına yükseltilen âlim, bir süre de olsa bu dönem siyaseti içerisinde aktif bir rol oynamıştır. Tüm bunların yanı sıra burada önemli olan diğer bir husus, onun Arap dilinin inceliklerini bilen bir âlim olarak fıkıh, hadis ve kıraat gibi dinî ilimlerle birlikte edebiyatta da söz sahibi olacak derecede malumata sahip olmasıdır.

Tuhfetu'l-Aşhâb ve Nuzhetu Zevi'l-Elbâb, müellifin muhtelif disiplin ve türe ait farklı mevzuları işlediği edebiyat alanında tespit edilen tek eseridir. Bu minvalde, sözlük bilim ve dilbilim alanındaki konuların yanı sıra, destan, eyyâmü'l-Arab, ahhâr, mecâlis, muhâdara, efsane, mesel ve menkıbeyle birlikte

tabakât-terâcim, mukâtebât, murâselât ve hitâbet gibi Klasik Arap edebiyatındaki nesir türlerine ait konuların anlatıldığı eserde şairin, şiiirin ve belagatin ehemmiyetinden bahsedilerek bazı nazım türlerine ve söz sanatlarına da yer verilmiştir. Bunlara ilaveten, tarihi hadiseler ve şahsiyetlerden başka sosyolojik olayların ve gözlemlerin aktarıldığı ve fikhî meselelerin ele alındığı eserde konuların anlatımında çok sayıda ayet, hadis ve şiiirden şevahid getirilmiştir.

Bu çalışmada, Şemsuddîn es-Serûcî'nin hayatı ve eserleri hakkında kapsamlı bilgi verilmiş, akabinde *Tuhfetu'l-Aşhâb ve Nuzhetu Zevi'l-Elbâb* başlıklı eseri yazma eser inceleme yöntemiyle ele alınmıştır.

1. Ebu'l-'Abbâs Şemsuddîn Aḥmed b. İbrâhîm es-Serûcî'nin Hayatı

1.1. İsmi, Nesebi, Künyesi ve Lakabı¹

Adı Aḥmed olan müellifin baba adı İbrâhîm, dede adı 'Abdulḡanî, dedesinin babasının künye adı ise Ebû İshâk² olarak kaynaklarda geçmektedir. Doğduğu yer olan Harran nahiyesindeki Serûc şehrine ithafen kendisine el-Ḥarrânî, es-Serûcî nisbesi verilmiştir. Künyesi Ebu'l-'Abbâs olan âlimin lakapları çoğu kaynakta Kâdi'l-Ḳudât, Şemsuddîn, el-Ḥanefî olarak geçerken önceden Hanbeli olmasından dolayı kendisine el-Ḥanbelî (en-Nuveyrî, s. XXXII/ 59; es-Suyûtî, 1967, s. I/ 468) de denilmiştir. Bir kısım kaynakta ise Zeynuddîn (Bağdatlı İsmâil Paşa, 1951, s. I/104), Şihâbuddîn (Bağdatlı İsmâil Paşa, 1920, s. II/667) ve Muḥyiddîn (es-Serûcî, 1997, s. 22) gibi lakaplara da rastlanmaktadır.

Bu bilgilerden hareketle müellifin tam adı Kâdi'l-Ḳudât Şemsuddîn Ebu'l-'Abbâs Aḥmed b. İbrâhîm b. 'Abdilḡanî b. Ebî İshâk el-Ḥarrânî es-Serûcî el-Ḥanefî'dir.

1.2. Doğum Yeri ve Tarihi

Ebu'l-'Abbâs es-Serûcî yaşadığı dönemde el-Cezire bölgesi içerisinde bulunan Harran vilayetine bağlı Serûc³ kazasındaki Besûne (بثونة)⁴ adlı küçük bir beldede dünyaya gelmiştir ('Abdulḡadir el-Ḳuraşî, [t.y.], s. II/316; İbn Tağrîberdî, 1984, s. I/201; el-Ġazzî, 1998, s. I/433).

Doğum tarihi bazı kaynaklarda 637/1239 yılı (İbn Ḥacer el-'Asḡalânî, 1972, s. I/103; Bağdatlı İsmâil Paşa, 1951, s. I/104) olarak geçerken bazılarında h. 637 yılı veya sonrası yahut 639/1241 yılı olarak geçmektedir. Bu hususta müellifin doğumu, 'Abdulḡadir el-Ḳuraşî, Taḡiyyuddîn b. 'Abdilḡadir et-Temîmî gibi müelliflerin eserlerinde h. 637 yılı veya sonrası yahut h. 637 ya da h. 639 yılı ('Abdulḡadir el-Ḳuraşî, [t.y.], s. I/53; el-Maḡrîzî, 1991, s. I/348; İbn Ḥacer el-'Asḡalânî, 1998, s. 41; İbn Tağrîberdî, 1984, s. I/201; et-Temîmî, 1983, s. I/261) olarak ifade edilirken ez-Ziriklî'nin *el-A'lâm*'ında h. 639 yılı olarak kaydedilmiştir (ez-Ziriklî, 2002, s. I/86).

1.3. Ailesi ve Seyahatleri

Gençliği, ailesi, ilmî seyahatleri ile ilgili kaynaklarda kısıtlı bilgi olan Aḥmed b. İbrâhîm'in künyesinden yola çıkarak 'Abbâs adında bir oğlu olduğu ve hocası 'Ali b. Ebî Tâhir İshâk b. 'Ali b. Yahyâ'nın (ö. 711/1311) kızıyla evlendiğinden başka bilgiye rastlanmamıştır ('Abdulkâdir el-Ḳuraşî, [t.y.], s. I/53; el-Maḳrîzî, 1991, s. I/348; İbn Hacer el-'Asḳalânî, 1998, s. 41).

es-Serûcî, küçük yaşta Serûc'dan Şam'a, oradan Mısır'a geçmiştir (ez-Ziriklî, 2002, s. I/86). Kaç yaşında Mısır'a gittiği tam olarak bilinmese de kaynaklardan derlenen bilgilere göre es-Serûcî'nin 15 yaşından önce Mısır'da olduğu kuvvetle muhtemeldir; zira onun Kahire'de ders aldığı hocası el-Ḥilâfî 652/1254 yılında vefat ettiğinde müellif 15 yaşındadır. Kahire'ye geliş tarihi tam olarak belli olmayan âlimin Mısır'ın dışında herhangi bir yere gittiğine dair kaynaklarda bilgi tespit edilmemiştir.

1.4. İlim Tahsili ve Hocaları

İlk olarak Hanbelî mezhebine mensup olup *el-Muḳni* (المقتنع) adlı eserin bir kısmını ezberleyen Aḥmed b. İbrâhîm, bir süre Hanefî mezhebi ile meşgul olmuş ve bu mezhebi kabul etmekle kalmayıp aynı zamanda eserleri bahsinde değinileceği gibi Hanefî fikhında yazılmış *el-Hidâye* adlı eseri ezberlemiş ve ona bir şerh yazmıştır (el-Maḳrîzî, 1991, s. I/348; İbn Hacer el-'Asḳalânî, 1972, s. I/103-104; et-Temîmî, 1983, s. I/261).

Devrin önde gelen ilim erbabından aklî ve naklî ilimler hususunda iyi bir eğitim alan müellif, başta fıkıh ve usûl olmak üzere hilaf ilmi, hadis, kelâm, kıraat gibi dinî ilimlerin yanı sıra Arap dili ve edebiyatı alanında da derin bilgi sahibidir (el-Maḳrîzî, 1991, s. I/348; İbn Hacer el-'Asḳalânî, 1998, s. 41; et-Temîmî, 1983, s. I/261; el-Leknevî, 1887, s. 13). Bunun yanı sıra bazı kaynaklarda es-Serûcî'nin hadis rivayet ettiği (ez-Zehbeî, [t.y.], s. LIII/86; et-Temîmî, 1983, s. I/262) ve başka ülkelerden gelip kendisinden fetva sorulduğu da kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır (İbn Tağrîberdî, 1984, s. I/205; Özel, 2009, 572).

Bu bağlamda es-Serûcî'yi yetiştiren ve onun bulunduğu asrın öne çıkan mezhep imamlarından ve kadılarından biri olmasında önemli katkıları bulunan hocalarından bazılarını vefat tarihlerine göre zikretmek gerekir.

Buna göre kaynaklarda başta fıkıh ve hadis olmak üzere müellifin ders aldığı âlimlerden bazıları şunlardır ('Abdulkâdir el-Ḳuraşî, [t.y.], s. I/53; el-Maḳrîzî, 1991, s. I/348; İbn Hacer el-'Asḳalânî, 1998, s. 41; İbn Tağrîberdî, 1984, s. I/201; İbn Ḳuṭlûboğâ, Tâcût-Terâcim, s. 107; es-Suyûfî, 1967, s. I/468; et-Temîmî, 1983, s. I/261):

1. Şadrüddîn Ebû ‘Abdullah Muḥammed b. ‘Abbâd b. Melik Dâd b. el-Hasen b. Dâvûd el-Ḥilâfî (ö. 652/1254): Cemâluddîn el-Ḥaşîrî’den fıkıh dersi alan ve ez-Zebîdî’den hadis okuyan âlim, es-Suyûfiyye medresesinde çok sayıda talebe yetiştirmiş meşhur bir Hanefî fakihidir. *Telhîşu’l-Câmi’i’l-Kebîr*, *Maḳşadu’l-Musned* adlı eserinin yanı sıra *Şahîḥ-i Muslim*’e yaptığı bir ta’lîki de vardır.⁵

2. Şerafuddîn Ebu’t-Ṭâhir Muḥammed b. el-Ḥâfîz Ebi’l-Ḥaṭṭâb ‘Umar b. Dihye (ö. 670/1271): Kahire’deki Dâru’l-Hadîsi’l-Kâmiliyye’de şeyhlik makamında görev yapmıştır. es-Serûcî gibi çok sayıda talebe ondan hadis dersi almıştır.⁶

3. Şadrüddîn Ebû’r-Rabî‘ Suleymân b. Ebi’l-‘İzz Vuheyb (ö. 677/1278): Şam ve Mısır’da fıkıh dersi alan âlim, Mısır’da es-Sâlihiyye medresesinde ders vermiş, Mısır ve Şam’da kadılık görevinde bulunmuştur.⁷

4. Necmüddîn Ebu’ṭ-Ṭâhir İshâk b. ‘Ali b. Yahyâ (ö. 711/1311): el-Mansûriyye, el-Husâmîyye gibi medreselerde ders vermiştir. *el-Hidâye* üzerine serh yazmıştır.⁸

5. Nûruddîn b. Ḳurayş ‘Ali b. İsmâil Ebu’l-Ḥasen İbnu’l-Muhaddîş Tâcuddîn el-Maḥzûmî (ö. 732/1331): Çok sayıda talebeye ders vermiş ve onlardan büyük muhaddisler yetiştirmiştir.⁹

6. Muvaffaküddîn b. Tâcuddîn es-Sa’dî (ö. 739/1339): Semâ yoluyla babasının dedesinden hadis nakleden son kişi olarak bilinen zat, Şemsüddîn es-Serûcî ve eş-Safedî (ö. 764/1362) gibi çok sayıda âlime ders ve icazet vermiştir.¹⁰

7. Ebû İshâk İbrâhîm b. Berekât b. Ebi’l-Faḍl eş-Şûfî b. Ḳureyşe (ö. 740/1339): Dönemin meşhur hadis âlimlerinden ders almıştır. Çok sayıda hadis rivayet etmesiyle tanınan Ebû İshâk, el-Esedîyye hangâhının şeyhliğini yapmış ve değerli hadis âlimleri yetiştirmiştir.¹¹

8. Mecduddîn Ebû Bekr b. İsmâil b. ‘Abdilazîz es-Senkelûnî (ö. 740/1339): Şafîî fıkıhıyla ilgili eserler telif eden Şafîî fakihî ve hadis âlimidir. Müderrislik vazifesinin yanı sıra *Şerḥu’t-Tenbîh* ve *Şerḥu’t-Ta’ciz* gibi eserler telif etmiştir.¹²

9. Cemâluddîn Ebu’l-Ḥaccâc Yûsuf b. ‘Abdurrahmân b. Yûsuf b. ‘Abdîmelik ed-Dimeşki eş-Şâfi’î el-Mizzî el-Ḥalebî (ö. 742/1341): Şam ve Mısır’da eğitim görmüş, Şam’da “Şeyḥu’l-Muhaddîşîn” lakabıyla da ünlenmiştir. Hafız ve muhaddis olan zat, yaşadıkları asra damgasını vuran önemli şahsiyetler yetiştirmiştir. Yaklaşık bin hocadan ders aldığı söylenen müellif, *Tuḥfetu’l-Esrâf bi Ma’rifeti’l-Etrâf* ve *Tehzîbu’l-Kemâl fi Esmâ’i’r-Ricâl* adlı eserleri kaleme almıştır.¹³

1.5. Öğrencileri

es-Serûcî es-Sâlihiyye, en-Nâsiriyye, es-Suyûfiyye ve el-Ezkeşiyye gibi medreselerle birlikte el-Hâkimî ve et-Tûlûnî camilerinde hocalık yapmış ve buralarda çok sayıdaki talebeye ders vermiştir. Onun tedrisinden geçerek fıkıh,

tefsir, hadis, kıraat, nahiv, edebiyat gibi çeşitli ilimlerde söz sahibi olan ve ilimde önemli mertebelere yükselen bazı öğrencileri vefat tarihlerine göre şunlardır:

1. el-Muhyi's-Sincârî (ö. 710/1310'dan sonra): Fazilet sahibi ve tutumlu olan zat, es-Suyûfiyye medresesinde Aḥmed b. İbrâhîm'den ders almıştır.¹⁴

2. Muhyiddîn Yahyâ b. Suleymân b. 'Ali er-Rûmî el-Ezricânî (ö. 728/1327): el-Esmer olarak da bilinen er-Rûmî, Ebu'l-'Abbâs es-Serûcî'den fıkıh dersi almış ve bu alanda yükselmiştir. er-Rukniyye medresesi ve Emevî camisinde büyük bir topluluğa ders vermiştir.¹⁵

3. Faḥruddîn Ebû 'Amr 'Uşmân b. İbrâhîm b. Muştafâ et-Turkmânî el-Mârdînî (ö. 731/1330): el-Mansûriyye medresesinde ders veren hanefî müftüsü, *el-Câmi'u'l-Kebîr* adlı eseri ciltler halinde şerh etmiş ve bunu ders kitabı olarak okutmuştur.¹⁶

4. Ebu'l-Meḥâsin Yûsuf b. İshâk b. İbrâhîm b. Muḥammed b. Muḥsin er-Ruhâvî el-Ca'berî (ö. 735/1334): Fıkıh, hadis ve kıraat dersleri alan âlim, müftülük ve müderrislik gibi görevlerde bulunmuştur.¹⁷

5. 'Alâ'uddîn Ebu'l-Kâsım 'Ali b. Belbân b. 'Abdullâh el-Fârisî el-Mısrî (739/1339): Kahire'de yaşayan ve orada vefat eden âlim, Ebu'l-'Abbâs es-Serûcî gibi fakihlerden fıkıh dersi almış ve müftülük görevinde bulunmuştur. Aynı zamanda hadis, usûl, mantık, nahiv ve şiirle de meşgul olmuştur. *el-Makâşidu's-Seniyye fi'l-Eḥâdisi'l-İlâhiyye, el-Eḥâdisi'l-'Avâli ve es-Sîratu'n-Nebeviyye* eserlerinden yalnızca birkaçıdır.¹⁸

6. Burhânuddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. 'Ali b. Aḥmed el-Vâsiṭî (ö. 744/1343): İbn 'Abdilḥaḥ da denilen Şamlı hadis ve fıkıh âlimidir. Müftülük, müderrislik ve Kâdi'l-Ḳudâtlik görevlerinde bulunan âlim eser de telif etmiştir.¹⁹

7. Aḥmed b. 'Uşmân b. İbrâhîm b. Muştafâ b. Suleymân el-Mardînî el-Hanefî (ö. 744/1343): İbnu't-Turkmânî olarak da bilinir. Çoğu Hanefî fıkıh ile ilgili yazılan eserlere şerh ve ta'lik mahiyetinde olan çalışmalar kaleme almıştır.²⁰

8. Tâcuddîn Ebû Muḥammed Aḥmed b. 'Abdilḳâdir b. Aḥmed b. Mektûm b. Aḥmed b. Muḥammed b. Suleym b. Muḥammed el-Ḳaysî (ö. 749/1348): Büyük âlimlerden hadis dersi alan İbn Mektûm, fıkıh, dil ve nahiv gibi ilimlerde ilerlemenin yanı sıra şiir sanatıyla da ilgilenmiştir.²¹

9. 'Alâ'uddîn 'Ali b. 'Uşmân b. Muştafâ el-Mardînî İbnu't-Turkmânî (ö. 750/1349): Fıkıh, tefsir, hadis gibi dinî ilimlerin yanı sıra şiir sanatıyla da meşgul olmuş ve Mısır'da yetişmiştir. Muhaddisliğinin yanı sıra fakih ve müfessir olan âlim, Hanefî Kâdi'l-Ḳudâtlığı ve müderrislik görevlerinde bulunmuştur. *Tahrîcu Eḥâdisi'l-Hidâye, el-Munteḥab, el-Kifâye fi Muḥtaşari'l-Hidâye* eserlerinden birkaçıdır.²²

10. Ebû ‘Abdillâh Muḥammed b. ‘Abdilmu‘tî b. Sâlim (ö. 765/1363): İbn Seb‘ olarak da bilinir. es-Serûcî gibi âlimlerden fıkıh öğrenmiş ve el-Huseyniyye’deki ez-Zâhir camisinde hatip olarak görev yapmıştır.²³

1.6. Vazifeleri

Muhtelif ilimlerde tahsil gören es-Serûcî, almış olduğu eğitimin ardından kendisinin de buralarda tahsil gördüğü -daha önce de zikredilen- es-Sâlihiyye²⁴, en-Nâsiriyye²⁵, es-Suyûfiyye, el-Ezkeşiyye medreselerinin yanı sıra el-Hâkimî ve et-Tûlûnî camilerinde²⁶ de ders verip uzun süre hocalık yapmıştır (el-Maḳrîzî, 1991, s. I/349; İbn Ḥacer el-‘Asḳalânî, 1972, s. I/104; İbn Taḡrîberdî, 1984, s. I/205).

Aḫmed b. İbrâhîm, yaşadığı dönemde Kahire’deki çok sayıda ilim meclisine katılmış ve bu atmosferde ilmin derinliklerine vakıf bir fakih olarak fetva makamına yükselmiştir. Bu hususta önce de geçtiği gibi, ülkenin pek çok yerinden gelenler onun fetvasına başvurmuştur. Nitekim Osmanlı âlimi el-Kefevî, onun hakkında bilgi verirken: “Ona yeryüzünün her yerinden fetvalar gelirdi.” demiştir (en-Nuveyrî, [t.y.], s. XXXII/41; İbn Taḡrîberdî, 1984, s. I/205; el-Kefevî, [t.y.], vr. 274^b; es-Serûcî, 1997, s. 30). Çok sayıda öğrenci yetiştirmesinden başka, Hanefî fıkıh âlimlerinden Kâdi’l-Ḳudât Burhânuddîn İbnu’l-Kâdi İbrâhîm b. ‘Ali b. Aḫmed b. Yûsuf ed-Dimaşki’ye (ö. 729/1328) müftülük icazeti verdiği de tespit edilmiştir (eş-Şafedî, 1998, s. I/99).

es-Serûcî’nin dönemin en mümeyyez şahsiyetlerinden ders alması, ilim meclislerine devam etmesi neticesinde sözüne ve bilgisine güvenilir fakih ve muhaddis olarak fetvalar vermesinin, onun bulunduğu sırada öne çıkan mezhep imamlarından ve kadılarından biri olmasında önemli bir yeri vardır.

Tüm bu meziyetleri ve üstün vasıfları sayesinde Kâdi’l-Ḳudâtlık görevine tayin edilen²⁷ es-Serûcî, Kâdi’l-Ḳudât Mu‘izzuddîn en-Nu‘mân b. el-Ḥasen b. Yûsuf el-Ḥaḫîbî’nin (ö. 692/1293) vefatının hemen ardından 691/1292²⁸ yılının Şaban ayında Kahire’de Hanefî kadılığına getirilmiş, el-Melik el-Eşref Ḥalîl b. Kâlâvûn, kardeşi el-Melik en-Nâsır Muḥammed b. Kâlâvûn ve el-‘Âdil Ketboḡâ zamanlarında da görevine devam etmiştir (‘Abduḫâdir el-Ḳuraşî, [t.y.], s. I/53; el-Maḳrîzî, 1991, s. I/348; İbn Taḡrîberdî, 1984, s. I/204).²⁹

el-Melik el-‘Âdil’den sonra 696/1297’de el-Mansûr Lâcîn başa geçince es-Serûcî görevden azledilmiş ve yerine Ebu’l-Faḫâ’il Ḥusâmuddîn İbnu’t-Tâc Aḫmed b. el-Ḥasen b. Anûşirvân er-Râdî (ö. 699/1299) 696 senesinde göreve getirilmiştir. Kadı er-Râdî Sultan Lâcîn tahttan indirilinceye kadar kadılık vazifesine devam etmiş ve bu süre zarfında es-Serûcî’nin evinden çıkmadığı belirtilmiştir (el-Maḳrîzî, 1991, s. I/348; es-Serûcî, 1997, s. 32). el-Melik en-Nâsır ikinci kez tahta çıktığında Ḥusâmuddîn er-Râdî’yi görevden alıp 698/1298 yılı Zilhicce ayının başında Ruknuddîn Baybars el-Câşengîr aracılığıyla Aḫmed b. İbrâhîm’i tekrar kadılığa getirmiştir. 709/1309 yılında

başa geçen el-Câşengîr döneminde Kahire ve Mısır Kâdi'l-Kudâtlığına devam eden es-Serûcî, kısa süre sonra Sultan en-Nâşır'ın 710/1310 yılı Rabîulevvel ayınının 4'ünde 3. kez idareyi ele geçirmesiyle sonuncu kez görevden azledilmiştir. es-Serûcî'nin görevden alınmasının kaynaklardaki asıl sebebi, onun görevdeki kusur ve ihmalden değil, sultan tahttan indirildikten sonra müellifin el-Câşengîr idaresindeyken de kadılık görevine devam etmesi olarak izah edilmiştir (İbn Hacer el-'Askalânî, 1972, s. I/104; İbn Tağrîberdî, 1984, I/203). Bu olayı takiben h. 710 yılı Rabîulevvel ayında el-Melik en-Nâşır, Aḥmed b. İbrâhîm'in yerine Şam'dan çağırıldığı Şemsuddîn Muḥammed b. 'Uşmân el-Ḥarîrî'yi (ö. 728/1327) Mısır'a Kâdi'l-Kudât olarak tayin etmiştir ('Abdulkâdir el-Kuraşî, [t.y.], s. I/53, II/90; el-Maqrîzî, 1991, s. I/348-349; İbn Hacer el-'Askalânî, 1998, s. 392; İbn Tağrîberdî, 1984, I/204-205).

1.7. Ahlâkı ve Manevî Kişiliği

Ebu'l-'Abbâs Aḥmed b. İbrâhîm'in ahlâkına dair bilgi veren kaynakların her biri onun üstün vasıflarını zikrederek ondan övgüyle bahsetmiştir. İlimdeki yeri herkesçe kabul edilen ve takdir gören es-Serûcî, âlimlere özgü hasletlerle donatılmış bir kişiliğe sahiptir. Devrin önde gelen ve sözü geçen ulemâsından olan bu zât, fazilet sahibi, erdemli, heybetli, yüce gönüllü, takva sahibi, vakur, adaletli, cesur, iffetli, hoşgörülü, açık sözlü, sözüne güvenilir ve güler yüzlü olarak nitelendirilmiştir. Hayır hasenat sahibi, çok cömert ve yardım sever olan meüllif, fakir ve ihtiyaç sahiplerini de koruyup gözetmiştir. Görevi esnasında meseleleri kıvrak zekâsıyla halleden, hayatı boyunca hiç kimseden rüşvet ve hediye kabul etmeyen âlim, özellikle de görevi süresince makam sahiplerine boyun eğmemesi ve hükümdarların nüfuzu altına girmemesiyle tanınmıştır (ez-Zehbî, [t.y.], s. LIII/86; el-Maqrîzî, 1991, s. I/349; el-Maqrîzî, 1997, s. III/32; İbn Hacer el-'Askalânî, 1972, s. I/104-105; İbn Hacer el-'Askalânî, 1998, s. 41). Bu konu hakkında bir keresinde görev esnasında emirlerden birinin onu rahatsız ettiği ve bunun üzerine ona: “Sen ve senin görevin iki dudağımın arasındadır. Senin hüküm makamına karışmaya hakkın yoktur.” diyerek onu azarladığı anlatılmıştır (İbn Hacer el-'Askalânî, 1972, s. I/105).

es-Serûcî güzel ahlâklı ve titiz olmanın yanı sıra yüksek bir maneviyata da sahiptir. Bu konuda onun fazilet sahibi kimselerden olduğunu doğrular nitelikte bazı hadiseler cereyân etmiştir. Kaynaklarda yer alan bir rivayete göre; Aḥmed b. İbrâhîm hacca gittiğinde Allahu Teâlâ'dan bir dilekte bulunmuş ve bunu da hiçkimseye söylememiştir. Bir süre sonra yanına fakir bir adam gelmiş ve ona hitâben: “Peygamber efendimizi (sav) rüyamda gördüm. Sana, yanındaki bütün paramı bana vermeni ve bunun delilinin de Mekke'de Allahu Teâlâ'dan istediğin şu dilek olduğunu söylememi emretti.” demiştir. es-Serûcî “Evet, bu işaret doğrudur.” deyip üzerindeki yüz dinar ve bin derhemî çıkarıp o adama vermiş

ve ona: Yanımda bundan daha fazlası olsaydı hiç şüphesiz onu da sana verirdim.” demiştir (el-Maḳrîzî, 1991, s. I/349; et-Temîmî, 1983, s. I/262).

Yine diğerk bir rivayete göre; es-Serûcî'nin hayattayken aldığı borçlarını yazdığı bir defteri vardır ve ömrünün sonuna doğru bu defterdeki kalan borçlarının ödenmesini vasiyet etmiştir. Vefatından sonra bir gün bir adam çıka gelip Ebu'l-'Abbâs'ın kendisine iki yüz dirhem borcu olduğunu söylemiştir; fakat derfterde böyle bir borç bulunamamıştır. Bunun üzerine fakihlerden biri onu rüyasında görmüştür. es-Serûcî ona: “Fılan kişiye iki yüz dirhem verin, onun benden alacağı var.” demiştir. Adam: “Neden onu deftere yazmadın?” deyince es-Serûcî de: “O, ince bir hatla yazılıdır.” demiştir. Sabah olunca adam defteri isteyip dikkatlice bakınca vaziyetin onun söylediği gibi olduğunu görmüş ve alacaklıya iki yüz dirhemi vermişlerdir (el-Maḳrîzî, 1991, s. I/349-350; et-Temîmî, 1983, s. I/262).

1.8. İlmî Kişiliği

Yukarıda ifade edildiği üzere Ebu'l-'Abbâs es-Serûcî, VII./XIII. yüzyıl ile VIII./XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış ve bütün ömrünü ilme vakfetmiştir. Dinî ilimlerin yanı sıra dil, edebiyat gibi çeşitli ilim dallarındaki bilgiyle sivrilmiş mümtaz şahsiyetlerden biri olan müellifin bu birikiminde, araştırmacı kişiliğinin ve birincil kaynaklara gitme çabasının önemi büyüktür (el-Maḳrîzî, 1991, s. I/348; es-Suyûtî, 1967, s. I/468). Tefsir ile ilgili bazı konuları mektup yazarak Endülüslü âlim Ebû Ḥayyân'a sorması da onun ilme karşı bitmeyen bir merak duygusu içinde olduğunu bir göstergesidir (Ebû Ḥayyân el-Endelusî, 2010, s. III/99; Habergetiren, 2011, s. 105).

Çoğu günümüze kadar gelen kıymetli eserlerinden de anlaşılacağı üzere, es-Serûcî'nin dinî ilimler ve Arap edebiyatı açısından değeri, bilgisi ve makamı yaşadığı asır ve sonraki asırlardaki ulema tarafından ittifakla kabul edilmiştir (ez-Zehebî, [t.y.], s. LIII/86-87).

Onun ilmî kişiliğini gözler önüne seren bir diğerk husus ise, kadılık görevi esnasında devlet adamlarının h.700 yılının Recep ayında es-Serûcî'nin Hristiyan ve Yahudi tebaa hakkında da hüküm vermesine izin vermeleridir. Bunun üzerine Hristiyan patrikleri ve Yahudi din adamlarından talepte bulunan âlim, ehl-i kitâb ile Müslümanları birbirinden ayırt etmek için Hristiyan ve Yahudilerin dışı katıra ve ata binmemelerini; Hristiyanların mavi, Yahudilerin ise sarı sarık giymelerini şart koşmuş ve onlar da verilen bu emirleri yerine getirmişlerdir (el-Maḳrîzî, 1991, s. I/349; et-Temîmî, 1983, s. I/262). Bu hadise de onun sosyal hayattaki konumunun ve ilmi mertebesinin yüksekliğinin her kesim tarafından kabul edildiğini doğrular niteliktedir (es-Serûcî, 1997, s. 35).

1.9. Son Yılları ve Vefatı

Ahmed b. İbrâhîm es-Serûcî, Bahrî Memlûkler dönemindeki iç çatışmalar ve hükümdarların taht kavgaları nedeniyle ömrünün son yıllarında çalkantılı bir süreç geçirmiştir. İkinci kez görevlendirildiği Kâdi'l-Kudâtlık görevinden azledilmesi onu çok etkilemiştir. Zira yerine göreve getirilen el-Harîrî, ona kötü davranmış ve hayatı daha da yaşanılmaz hale getirip üzüntüsünü ikiye katlamıştır. el-Harîrî, kadılıktan sonra müderrislik görevine devam eden Ebu'l-'Abbâs'ın her şeyini elinden alarak ders vermesine de engel olmuş ve bunun yanı sıra onu es-Sâlihiyye medresesine bağlı olan oturduğu evinden de çıkarmıştır. Bu nedenle âlimler, vefatından birkaç gün önce görevden alınması ve kendisine yapılan kötülüklerden ve yardım edecek kimsesi olmadığından dolayı es-Serûcî'nin kahrından vefat ettiğini yazmıştır (İbn Hacer el-'Askalânî, 1972, s. I/104; et-Temîmî, 1983, s. I/261; Kâtip Çelebi, 2010, s. I/115; ez-Ziriklî, 2002, s. I/86). Bu bilginin yanı sıra bazı kaynaklarda açıklıktan öldüğü bilgisine de yer verilmiştir (el-Yâfi'î, 1997, s. IV/186; Kâtip Çelebi, 2010, s. I/115).

Ahmed b. İbrâhîm'in vefat tarihi hakkındaki bilgiler ihtilâflıdır. Fakat kaynakların ekseriyetinde yer alan bilgiye göre müellif, kadılık görevinden azledildikten kısa bir süre sonra³⁰ 710/1310 yılı Rabîulâhir ayının 22'sinde Perşembe günü 73 yaşında Kahire'de es-Suyûfiyye medresesinde vefat etmiştir ('Abdulkâdir el-Kuraşî, [t.y.], s. I/53; İbn Tağrıberdî, 1956, s. I/34; İbn Tağrıberdî, [t.y.], s. VII/213; İbn Kuţlûboğâ, 1992, s. 108) (en-Nuveyrî, [t.y.], s. XXXII/129; ez-Zehebî, 1985, s. IV/24; İbnu'l-Verdî, 1996, s. II/251; el-'Umarî, 2005, s. XXVII/331; el-Yâfi'î, 1997, s. IV/186; İbn Keşîr, 1990, s. XIV/60; el-Kaysî, 1993, s. V/80; İbn Hacer el-'Askalânî, 1972, s. I/104; İbn Tağrıberdî, 1984, s. I/204; İbnu'l-İmâd, 1993, s. VIII/44; Bağdatlı İsmâîl Paşa, 1951, s. I/104).

'Abdulkâdir el-Kuraşî, İbn Hacer el-'Askalânî, İbn Tağrıberdî ve İbn Kuţlûboğâ gibi bazı âlimler ise es-Serûcî'nin h. 710³¹ yılının Recep ayında vefat ettiğini nakletmiştir ('Abdulkâdir el-Kuraşî, [t.y.], s. I/53; İbn Hacer el-'Askalânî, 1998, s. 41; İbn Tağrıberdî, 1956, s. I/34; İbn Tağrıberdî, [t.y.], s. VII/212-213; İbn Kuţlûboğâ, 1992, s. 108). Bunlardan farklı olarak es-Suyûfî, onun h. 701 yılının Rabîulâhir ayında, Kâtip Çelebi h. 716'da, el-Kefevî ise h. 717'de vefat ettiğini kaydetmiştir (es-Suyûfî, 1967, s. I/468; el-Kefevî, [t.y.], vr. 275^a; Kâtip Çelebi, 1941, s. I/631; Bağdatlı İsmâîl Paşa, 1920, s. I/241).³²

Cenaze namazı Kâdi'l-Kudât Bedruddîn Muhammed b. Cemâ'a (ö. 732/1332) tarafından kıldırılan³³ müellifin naaşı Kahire'de Cebelü'l-Mukattam'da bulunan el-Karâfetu's-Suğrâ mezarlığına, İmâm Şâfi'î'nin

kabrinin yakına defnedilmiştir (en-Nuveyrî, [t.y.], s. XXXII/129; ez-Zehebî, 1985, s. IV/24; el-Yâfi'î, 1997, s. IV/186).

2. Ebu'l-'Abbâs Şemsuddîn Aḥmed b. İbrâhîm es-Serûcî'nin Eserleri

2.1. el-Ġâye bi Şerḥi'l-Hidâye

Ġâyetu's-Serûcî adıyla meşhur olan eser, Burhânuddîn el-Mergînânî'nin (ö. 593/1196) Hanefî fikhına dair kaleme aldığı *el-Hidâye* üzerine yazılmış ilk mufassal şerh olması hasebiyle önemlidir (Kâtip Çelebi, 1941, s. II/2033; Ferhat Koca, 2004, s. XXIX/182). İlk Hanbelî olan Aḥmed b. İbrâhîm, Hanefî mezhebiyle ilgili araştırma ve okumalarının ardından Hanefî mezhebine geçmiş ve *el-Hidâye*'yi ezberleyerek üzerinde uzun süren detaylı bir çalışma yapmıştır (İbn Tağrîberdî, 1984, s. I/205; et-Temîmî, 1983, s. I/261). Ondan sonra da bu eser üzerinde çok sayıda şerh ve hâşiye tarzında eserler yazılmış olsa da, es-Serûcî'nin şerhi bunların içinde en kapsamlı ve muteber olanıdır ('Abdu'l-kâdir el-Kuraşî, [t.y.], s. I/53; el-Maqrîzî, 1991, s. I/348; İbn Hacer el-'Askalânî, 1998, s. 41; İbn Kuṭlûboğâ, 1992, s. 108).

Ebu'l-'Abbâs, *el-Ġâye* adını verdiği bu eserle adından söz ettirmiş, onun hakkında bilgi veren birçok biyografi yazarı muhakkak bu eserden de söz etmiştir. "İmân" konusuna kadar 6 büyük cilt telif eden müellifin "İmân" bahsinden sonrasını tamamlamasına ömrü vefa etmemiştir ('Abdu'l-kâdir el-Kuraşî, [t.y.], s. I/53; İbn Hacer el-'Askalânî, 1972, s. I/104, 105; İbn Tağrîberdî, 1984, s. I/205; İbn Tağrîberdî, [t.y.], s. IX/213; İbn Kuṭlûboğâ, 1992, s. 108).

es-Serûcî, bu eserde fûrû konularını ayrıntılı bir şekilde açıklamış, hadisleri tahrir ederek zayıf hadisler ile sahihleri birbirinden ayırt etmiş ve meseleleri akli ve naklî delillerle ispat yoluna gitmiştir (el-Kârî, 2009, s. I/308; Habergetiren, 2011, s. 108). Ayrıca burada illetler bahsine de değinmiştir (et-Temîmî, 1983, s. I/261).

Bu şerh Aḥmed b. İbrâhîm'in vefatının ardından Kadı Sa'duddîn Ebu's-Sa'dât Sa'd b. Muḥammed ed-Deyrî (ö. 867/1463) tarafından aslına bağlı kalınarak tamamlanmıştır. *Tekmiletu Şerḥi'l-Hidâye li's-Serûcî* ya da *Tekmilu Şerḥi's-Serûcî ale'l-Hidâye (Keḥḥâle, [t.y.], s. III/289)* adı da verilen eser, "İmân" konusundan Kitâbu's-Siyer'deki "Bâbu'l-Murted'e kadar toplamda 6 cilt olarak tamamlanmıştır (es-Seḥâvî, [t.y.], s. III/252; Bağdatlı İsmâîl Paşa, 1951, s. I/385; Keḥḥâle, [t.y.], s. III/289; Özel, 1990, s. 73).

Çok hacimli olan ve çeşitli kütüphanelerde dağınık halde bulunan eserin tespit edilen nüshalarından ikinci cildi el-Mektebetu'z-Zâhiriyye nr. 7891'de, bir kısmı Manisa İl Halk Ktp. nr. 45 HK 586'da, Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp. nr. 19 HK 1338 ve nr. 18 HK 1305'te iken diğerleri ise dokuz nüsha halinde Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Carullah Edendi kataloğu nr. 000785, 000786,

000787, 000788, 000789, 000790, 000791, 000792 ve 000796'da bulunmaktadır (Brockelmann, [t.y.], s. VI/317; Fihris Maḥṭûṭât Dâri'l-Kutubi'z-Zâhiriyye, 1980, s. I/512-513; Özel, 2009, s. 573).

2.2. Kitâbu Edebi'l-Ḳadâ'

Aḥmed b. İbrâhîm'in 128 kaynaktan yararlanarak yazdığı söylenen bu eser, Hanefî mezhebindeki yargılama hukukuna dair önemli bir kaynaktır. es-Serûcî'nin kadılık görevinde tecrübe sahibi olması ve bu çalışmayı çok sayıda eseri inceleyerek kaleme alması eserin değerini ve güvenilirliğini açıkça ortaya koymaktadır. Fasıllarla birbirinden ayrılan bölümlerde yargı ile ilgili hükümler kısaca ifade edilmiş olup bu fasıllar arasında kimi yerde konu bütünlüğü sağlanmamışsa da ihtilafli mevzular çoğu zaman delillerle ispat edilmiştir (es-Serûcî, 1997, s. 48-49).

el-Kefevî, el-Leknevî gibi âlimlerin kitaplarında *Edebu'l-Ḳadâ'* adıyla zikredilen eser, Bağdatlı İsmâîl Paşa'nın kitabında *Edebu'l-Ḳadî* olarak geçmiştir (el-Kefevî, [t.y.], vr. 275^a; el-Leknevî, 1887, s. 13; Bağdatlı İsmail Paşa, 1951, s. I/104). İçerik bakımından iki isim arasında fark olmamakla birlikte çoğu tabakât ve terâcim kitabında *Edebu'l-Ḳadâ'* adıyla geçtiği için çalışmada bu isim tercih edilmiştir.

Nüshaları Princeton Üniversitesi Ktp. Yehûda Mecmuası nr. 4533 (Erişim adresi: <http://shamela.ws/browse.php/book-5678#page-108686>), Beyazıt Devlet Ktp. Velîyuddîn kataloğu nr. 1453, Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Ktp. Raşit Efendi Eki 1372, Dâru'l-Kutubi'l-Mişiyye Ktp. Tal'at nr. 463, Ahmediyye Medresesi nr. 555'te bulunan eser (es-Serûcî, 1997, s. 61-64), ilk olarak 1993 yılında Türkiye'de Rabia Gildiroğlu tarafından çalışılmış (Rabia Gildiroğlu, 1993), 1997 yılında ise Beyrut'ta Şiddîkî b. Muḥammed Yâsîn tarafından kapsamlı bir şekilde tahkik edilmiştir (İbn Ḳayyim el-Cevziyye, 2007, s. I/23).

2.3. Nefehâtu'n-Nesemât fî Vuşûli İhdâi's-Şevâb li'l-Emvât

Ebu'l-'Abbâs es-Serûcî'nin kendisine sorulan sorulardan hareketle kaleme aldığı risalelerden biri olan eser, vefat edenlerin ardından onlar için yapılan hayır hasenatın sevabının onlara ulaştığını anlatmak için yazılmış dört sayfalık bir risaledir. Müellif burada, hadis ve ayetin yanı sıra bazı eserler, hikâye ve rivayetlerle de konunun doğruluğunu kanıtlama yoluna gitmiştir (es-Serûcî, 1997, s. 38-39; Habergetiren, 2011, s. 111-112).

Üzerinde nesih tarihi ve neshedenin ismi bulunmayan yazmanın içerisinde hatalar olsa da güzel bir nesih ile yazılmıştır. H. 11. yy.ın başlarında neshedildiği tahmin edilen eserin başında en eskisi h. 1028 yılına ait yazılar ve bazı kayıtlar mevcuttur (es-Serûcî, 1997, s. 38).

Bu yazma eserin nüshaları, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Esad Efendi nr. 1662/3613, İstanbul Ayasofya Ktp.³⁴ nr. 49-50/2968, Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. Burdur İl Halk Ktp. Koleksiyonu nr. 1322/7, Dârü'l-Kutubi'z-Zâhiriyye nr. 4377, Mektebetü'l-Hâremi'l-Mekkî nr. 61 ve Münih Ktp. nr. 884/3 (Brockelmann, 1937, suppl., II, 434; Hizânetu't-Turâs, Erişim adresi: <http://shamela.ws/browse.php/book-5678#page-49818>; Özel, 2009, s. 573) ve Merkezu'l-Melik Faşal nr. 44630 b'de bulunmaktadır.

2009 yılında Ebû 'Abdurrahmân Şevket b. Rıfķî Şehâltûğ'un tahkik ettiği bu risale, ayrıca 2018 yılında Ömer Faruk Habergetiren ve Yakup Koçyiğit tarafından tahlil, tahrir ve tercüme edilmek suretiyle makale olarak çalışılmıştır (es-Serûcî, 2009, s. 281-297; Habergetiren-Koçyiğit, 2018, s. III/760-781).

2.4. Menâsiku'l-Hacc

Hac ibadeti ile ilgili yazılan eser, âlimler tarafından çokça istifade edilmiş ve kaynak olarak gösterilmiştir.³⁵ Eserin tespit edilen bir nüshası Hindistan el-Mektebetü'l-Âşfiye Ktp. nr. (97) 2/1106'dadır (Erişim adresi: <http://shamela.ws/browse.php/book-5678#page-45084>).

2.5. el-Muntehabu's-Suleymânî

es-Serûcî'nin fıkıh dersi aldığı hocası Ebû'r-Rabî' Suleymân b. Vuheyb'in Ebû Hanîfe'nin öğrencisi İmam Ebû 'Abdillâh Muḥammed b. el-Ḥasen eş-Şeybânî'ye (ö. 189/805) ait olan *el-Câmi'u'l-Kebîr*'in üzerine yazmış olduğu *el-Vecîz* adlı eserinin muhtasarıdır (Sezgin, 1991, s. I-III/66-67).

Eser, el yazması halinde Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Carullah Efendi kataloğu nr. 000903'te bulunmaktadır.

2.6. el-Ḥucetu'l-Vâdiḥa fî Enne'l-Besmele Leyset mine'l-Fâtiḥa

Besmelenin Fatihâ suresinin bir ayeti olmadığı görüşüne sahip olan müellifin konuyu ispata çalıştığı eseridir (Kâtip Çelebi, 1941, s. I/631; Bağdatlı İsmâil Paşa, 1951, s. I/104). Bu risâlenin herhangi bir nüshası tespit edilememiştir.

2.7. er-Risâle fî Ḥukmi Ekli Luḥûmi'l-Ḥayl

Ebu'l-'Abbâs'ın Şâfi'î fakihî Necmuddîn İbnu'r-Rifâ'a el-Enşârî (ö. 710/1310) ile at etî yemenin hükmüne dair yaptıkları tartışmalar üzerine kaleme aldığı bir çalışmadır (el-Leknevî, 1887, s. 13). Ebû Ḥayyân el-Endelusî bu bahsi işlediği eserinde konu ile ilgili es-Serûcî'den de iktibasta bulunmuştur (Ebû Ḥayyân el-Endelusî, 2010, s. IV/675; Özel, 2009, s. 573).

Eser, Risâle fî Kerâheti Ekli Luḥûmi'l-Ḥayl adıyla Mektebetü'z-Zâhiriyyenr. 2663'te(Erişim adresi: <http://shamela.ws/browse.php/book->

5678#page-89538), Risâle fî Ekli Luḥûmi'l-Ḥayl adıyla da Kastamonu İl Halk Ktp. nr. 37 Hk 1122/19'da bulunmaktadır.

2.8. er-Redd 'alâ İbn Teymiyye

Özellikle kelâm ilminde devrin önde gelenlerinden olan İbn Teymiyye'nin bazı görüşlerine karşı yazdığı reddiyelerden oluşan bir eserdir. İbn Teymiyye'nin de bu reddiyelere ciltler halinde cevap verdiği kaynaklarda geçen bilgiler arasındadır (ez-Zehebî, [t.y.], s. LIII/86; İbn Keşîr, 1990, s. XIV/60; el-Maḳrîzî, 1991, s. I, 9; İbn Ḥacer el-'Asḳalânî, 1972, s. I/104).

Kaynaklarda eserin nüshalarına rastlanmamıştır.

2.9. el-Fetâvâ es-Serûciyye

Aḥmed b. İbrâhîm es-Serûcî'nin verdiği fetvalardan oluşan eserdir. Bu fetvâların müellif hayattayken kendisi tarafından mı yazıldığı, yoksa başkası tarafından toplanarak mı yazıldığı hakkında kaynaklarda bilgiye rastlanmadığı gibi eserin nüshası da tespit edilememiştir (el-Kefevî, [t.y.], vr. 275^a; Bağdatlı İsmâil Paşa, 1951, s. I/104; Özel, "Serûcî", s. 573).

2.10. Şerḥu'l-Ḳudûrî

el-Leknevî *Ketâibu A'lâmi'l-Aḥyâr* adlı eserinde, *el-Cevâhiru'l-Muḍiyye*'nin hamisinde Ebu'l-'Abbâs es-Serûcî'ye ait 50 ciltlik *Şerḥu'l-Ḳudûrî* adlı eseri gördüğünü ifade etmiştir, ayrıca müellifin son cildini tamamlayamadan 49. ciltteyken vefat ettiğini ve 50. cildi Sa'duddîn Sa'd b. Muḥammed ed-Deyrî'nin tamamladığını belirtmiştir (el-Kefevî, [t.y.], vr. 275^a).

2.11. Tuḥfetu'l-Aşḥâb ve Nuzheti Zevi'l-Elbâb

Çalışmanın konusu olan bu eser aşağıda ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

3. Tuḥfetu'l-Aşḥâb ve Nuzhetu Zevi'l-Elbâb Adlı Eserin İncelemesi

3.1. Eserin Adı ve Müellife Aidiyeti

Biyografik-bibliyografik kitaplarda, bütün yazma eser nüshalarının mukaddimelerinde ve ileride değinilecek çeşitli kütüphane kayıtlarında eserin tam adı *Tuḥfetu'l-Aşḥâb ve Nuzhetu Zevi'l-Elbâb* olarak geçmiştir. Ancak, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Atif Efendi kataloğundaki nüshanın başlığında *Tuḥfetu'l-Aşḥâb fî Nuzhetu Zevi'l-Elbâb* adı yazılmışsa da eserin mukaddimesinde müellifin bizzat kendisinin bu esere *Tuḥfetu'l-Aşḥâb ve Nuzhetu Zevi'l-Elbâb* adını verdiğini söylemesi bu konudaki şüpheleri ortadan kaldırmıştır (es-Serûcî, h. 1008, vr. 1^b; Bağdatlı İsmail Paşa, 1951, s. I/104; ez-Ziriklî, 2002, s. I/86; Kehḥâle, [t.y.], s. I/89).

Kaynaklarda açıkça zikredildiği üzere eserin Aḥmed b. İbrâhîm b. ‘Abdilgânî es-Serûcî’ye ait olup onun haricinde başka kimselere nispet edildiği görülmemiştir (Bağdatlı İsmail Paşa, 1951, s. I/104; ez-Ziriklî, 2002, s. I/86; Kehhâle, [t.y.], s. I/89). Ancak Kâtip Çelebi’nin *Keşfu’z-Zunûn* ve ondan nakille Bağdatlı İsmâil Paşa’nın *İdâhu’l-Meknun* adlı eserinde vefat tarihi h. 701 olan Ebu’l-‘Abbâs Aḥmed b. Aḥmed b. İbrâhîm b. ‘Abdilazîz’e nispet edilen *Tuhfetu’l-Aşhâb* adında bir eserden bahsetmesi, bu konuda bir karışıklığa ve şüpheyeye sebep olmuştur (Kâtip Çelebi, 1941, s. I/362; Bağdatlı İsmail Paşa, 1920, s. I/241) Nitekim ileride değinilecek Türkiye’deki kütüphane kayıtlarında da aynı adla karşılaşılmıştır. Bu minvalde h. 710’da vefat eden es-Serûcî’nin söz konusu eserinden bahsedilirken iki eser de aynıymış gibi kaynak gösterilmiştir (es-Serûcî, 1997, s. 38). *Keşfu’z-Zunûn* günümüze aktarılırken bir yanlışlık neticesinde 710 yılı 701 olarak yazılmış ise bu gibi ihtimaller neticesinde bahsedilen bu eserin aynı eser olması mümkündür.

3.2. Yazma Nüshaların Tavsifi

3.2.1. Atıf Efendi Nüshası

Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Atıf Efendi Koleksiyonunda nr. 002012’de bulunan nüshanın ön ve arka kapağı, açık sarı zemin üzerine kırmızı, koyu yeşil ve sarı renklerinden oluşan ebru sanatıyla süslenmiş olup bordo ve koyu kahverengi ciltle kaplanmış olan sırtı aşınıp yer yer soyulmuştur. Miklebli olan yazmanın baş kısmında eserin adı ve arşiv numarası yer almaktadır. İç kapağında kütüphane kaydı olmakla birlikte sonraki sayfa olan 1^a varağında da yine eserin adı, kayıt bilgisi, vakıf mührü ve fevâid olarak nitelenen dua niteliğinde sözler vardır. Aynı şekilde serlevhasında eserin adının yazılı olduğu bu nüshanın hâtime bölümünde de bir vakıf mührü bulunmaktadır.

178 vr. halinde nesih hattıyla yazılan bu nüsha, 1^b-178^b varakları arasındadır. Sarı kâğıt üzerine 23 satırla yazılan eserde başlıklar, alıntı ve rivayet ifade eden “عنه”, “روي”, “روى”, “ذكر”, “قيل”, “قال” gibi kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmış bazen de siyah mürekkeple yazılan bu ifadelerin üzerine kırmızı çizgi çekilmiştir. Bunun yanı sıra şiirlerde beyitlerin şatırları arasına üçgen şeklinde yine kırmızı kalemle üç nokta koyulmuştur.

Söz konusu yazmanın rutubetten dolayı yer yer sayfa kenarları nemlenmiş, alt tarafları küflenerek mürekkebin ıslanmasıyla da kararmaya başlamıştır. Bu durum, az da olsa kimi yerlerde yazıların anlaşılmasını zorlaştırmıştır. 101^a ile 110^a arasındaki varaklar karışmış halde olup 169^b - 171^a arası ve 174^b varakları kısmen eksik olan nüshada müstensih hattından kaynaklanan okunması güç yerler de bulunmaktadır.

“في تقليد الوزير” (es-Serûcî, h. 1008, vr. 61^a), “في تقليد القاضي” (es-Serûcî, h. 1008, vr. 61^b), “توقع في رفع الملوك” (es-Serûcî, h. 1008, vr. 62^a) örneklerinde

olduğu gibi, bu nüshanın bazı yerlerinde anlatılan konuların içeriği kısaca konunun geçtiği yerin hizasında sayfa kenarına yazılmıştır.

Arap ve Hint rakamlarıyla iki farklı şekilde sayfaları numaralandırılmış olan eserin 42^b varağının derkenarında “‘ani’l-mukâbele” (عن مقابلة) ifadesinin yer alması bu yazma nüshanın mukabele edilmiş bir nüshadan hareketle istinsah edildiğini akla getirmiştir.

Bu nüshanın istinsahı, Şaḫiyyuddîn Seleme b. ‘Alemdîdîn adında bir müstensih tarafından h. 1008 yılında 18 Muharrem salı günü tamamlanmıştır.

Müstensihten kaynaklanan çok sayıda yazım, hareke yanlışları ve harflerin hatalı ve eksik noktalanması yahut hiç noktalanmaması gibi kusurlar da yine eserin okunmasında hayli güçlük yaratmıştır.

Nüshanın 1^b varağından örnek:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَبِهِ نَسْتَعِينُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الْمُتَفَضِّلِ الْمُنْعِمِ الْمَنَّانِ ... وَلَمْ يَخْصَ بِنِعْمِهِ وَقْتًا
مِنَ الْأَوْقَاتِ وَلَا زَمَانًا مِنَ الْأَزْمَانِ ... أَمَّا بَعْدُ فَهَذَا كِتَابُ جَمْعَتِهِ مِنْ كُتُبٍ كَثِيرَةٍ فِيهِ الْغُرَابُ وَالْعَجَانِبُ ..
وَسَمِيَتْهُ تَحْفَةُ الْأَصْحَابِ وَنَزْهَةٌ ذَوِي الْأَلْبَابِ وَجَعَلْتَهُ فِي خَمْسَةِ أَقْسَامٍ ...

Nüshanın 178^b varağından örnek:

وعشر يذکر النسيان: النظر إلى المصحف والنظر إلى الصالحين وصدقات يوم الخميس ولقط
فتات الخبز ورفع القرطاس المكتوب فيه اسم الله من الأرض ... في اليوم الثلثاء في ثامن عشر محرّم
الحرام سنة ثمانية بعد الألف على يد أقلّ العبيد وأوضع من الصعيد تراب أقدام أهل الله الفقر الحقيق
المعترف بالعجز ...

3.2.2. Mektebetu'l-Esed Nüshası

Suriye'deki Mektebetu'l-Esedi'l-Vaṭaniyye Kütüphanesinde *Tuḥfetu'l-Aşḫâb ve Nuzhetu Zevi'l-Elbâb*'ın bir tam iki eksik olmak üzere tespit edilen üç farklı nüshası vardır. Bu nüshalardan yalnızca tam olanı temin edilmiş olup bu üç nüsha hakkındaki bilgiler aşağıdaki gibidir:

1. Nüsha: 8437 demirbaş kayıtlı nüsha, 20x14.5 cm ölçüsünde olup 21 satır halinde ve 246 varaktır. Kütüphane kaydında istinsah tarihi ve müstensihî belli olmayan yazmanın nesih hattıyla yazılmış bir nüsha olduğu, bazı kelimelerin kırmızı mürekkeple yazıldığı ve nüshanın üzerinde ‘Abdulcelîl b. Muḫammed Selîm ed-Derâ’ya ait olduğunu gösteren temellük kaydı bulunduğu ifade edilmiştir. Söz konusu nüshanın tashih edilmiş olduğu ve rutubetten etkilendiği bilgisinin yanı sıra müstensihînin bu nüshanın sonunu tamamlamadığı da kaydedilen bilgiler arasındadır (Erişim adresi: <http://www.k-tb.com/manuscrit/asad32983>).

2. Nüsha (نسخة س): 3222 demirbaş numarası ile kayıt altına alınan 293 varaklı bu yazma eser, 25 satır ve 15x21 cm ebadında olup başlıklar ve bazı

kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Müstensihî belli olmayan nüsha h. 1012 yılında nesih hattıyla istinsah edilmiştir (Erişim adresi: <http://www.k-tb.com/manuscrit/asad40492->).

Mikrofilm halinde temin edilen bu nüshanın dış kapağında cilt olmayıp iç kapağında hicri ayların başlarının tanıtıldığı ve haftanın günlerinin yazıldığı bir tablo vardır. Tam nüsha olduğu ifade edilen yazmanın 1^a varağında ise silik olduğu için net olarak okunmayan ancak içerisinde Muhammed b. Sa‘duddîn el-Faķîr’in (?) eseri övdüğü manzum bir takrize yer verilmiş olup aynı varakta vakıf kaydı ve eserin adı bulunmaktadır.

Bu nüsha, Kuveyt’teki Arapça Yazma Eserler Enstitüsü el-Munazzametu’l-‘Arabiyye li’t-Terbiyye ve’s-Şekâfe ve’l-‘Ulûm Ma‘hedu’l-Mahtûtâti’l-‘Arabiyye tarafından Mektebetu’l-Esedi’l-Vaţaniyye’den bir kopyası alınan nüsha olup son derece nizamlı olarak yazılmıştır. Yazmada, hususiyetle çoğu yerdeki “مسألة” (es-Serûcî, h. 1012, vr. 8^b), “وأما” (es-Serûcî, h. 1012, vr. 7^a), “قال” (es-Serûcî, h. 1012, vr. 6^b) gibi ifadelerin yanı sıra “ما جاء” (es-Serûcî, h. 1012, vr. 11^b), “فصل في الطب” (es-Serûcî, h. 1012, vr. 12^b), “ما جاء في الاقتداء بالمشايخ” (es-Serûcî, h. 1012, vr. 18^b) gibi alt başlıklar da silik yazılmış yahut boş bırakılmıştır. Bunun yanı sıra beyitlerin nesirden ayırt edilmemesi gibi eksiklikler, eserin muhtevasını ve sıhhatini değiştirmeyecek olmakla birlikte kimi yerlerde metnin anlaşılmasında kopukluğa neden olabilecek niteliktedir.

Nüshanın 1^b varağından örnek:

الحمد لله المتفضل المنعم المَنَّان الذي خلق الإنسان .. فهذا كتاب جمعته من كتب كثيرة فيه
الغرائب والعجائب ما يسلي الهموم عن المهموم ...

Nüshanın 293^b varağından örnek:

... ورفع القرطاس المكتوب فيه اسم الله من الأرض ورد اللقطة إلى أهلها وغسل الرأس بالسدر
وقلة مخالطة النساء ... السفرجل على الريق ... وعشر يذكر النسيان: النظر إلى المصحف والنظر إلى
الصالحين ... الواقع سنة اثني عشر وألف.

3. Nüsha: 15467ت2 numaralı koleksiyonda bulunan eser, 82-154 varakları arasında olup 72 varaktır. 18 satır ve 23x16 cm ebatlarında, nesih hattıyla ve başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış olup h. 1208 yılında müstensihî kayıt edilmeden istinsah edilmiştir (Erişim adresi: <http://www.k-tb.com/manuscrit/asad46003->).

Baş:

الحمد لله المتفضل المنعم المَنَّان... فهذا كتاب جمعته من كثير الكتب فيه من الغرائب والعجائب
ما يسلي الهموم عن المهموم... وسميته تحفة الأصحاب ونزهة ذوي الألباب ...

Son:

فاتفق أنه مات يزيد فنقل الرشيد أخاه إلى عمله فأقام هنالك إلى أن مات وقبر إلى جنب أخيه
فعب الناس من اتفاق ذلك ...

3.2.3. Esad Efendi Nüshası

Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. nr. 02536'da bulunan eserin istinsahı h. 1106 yılı Şevval ayının 28'inde cumartesi günü gündüz bitmiş olup müstensihî belli değildir. 21 satır halinde nesih hattıyla yazılan nüshanın ölçüleri 190x129, 144x82mm'dir. 183 varaklı eserin 183^a varağındaki ferağ kaydıyla sona ermesinin ardından müstensih, 183^b-184^b varakları arasında büyük bir şeyhin nasihatleri olduğunu belirttiği sözleri de ekleyerek bu bahsi de bir tetimme ile bitirmiştir. Bu iki ferağ kaydı aşağıda nüsha örneğinde gösterilecektir.

90^b varağına kadar cetvelle kırmızı çerçeve içerisinde siyah mürekkeple yazılmış olan nüsha 91^b varağından sonuna kadar çerçevesiz olup bazı başlıklar, konular ve şiirler özellikle çerçeve içine alınmışsa da bu konuda sonuna kadar istikrarlı olunmamış; ancak metin içerisindeki manzum metinler nesirden ayırt edilmiştir. "ما جاء"، "مما"، "وقوله" gibi kelimelerin ve başlıkların kırmızı mürekkeple yazıldığı bu nüsha, tespit edilen nüshalar arasında incelenen en okunaklı ve temiz nüshadır.

1^b varağında vakıf mührü ve künye bilgilerinin yanı sıra, ikinci hatmeden sonraki varakta çeşitli dualar, hesaplamalar gibi fâideler bulunmaktadır.

Diğer nüshalarla yapılan kıyas sonucunda bu nüshada, eserde bahsedilen mevzulara verilen örneklerin birkaçı yazılıp geri kalanın ekseriyeti tamamlanmamıştır.³⁶ Şiirlerin bazıları hiç yazılmamış³⁷ olmakla birlikte çoğu uzun şiirlerin yalnız birkaç beyiti yazılmış geri kalanına yer verilmemiş³⁸ veyahut okunamadığından ya da başka sebeplerden diğer nüshalarda beyitin yazılmayıp boş bırakılan tef'ileleri Esad Efendi nüshasında tamamlanmıştır.³⁹ Ayrıca, temin edilen nüshalarda olmayan; fakat anlamayı kolaylaştırıcı bir takım açıklayıcı kelimelerin eklenmesi⁴⁰ ve diğer nüshalarda pek çok kere tekrarlanan bazı yazım ve dilbilgisel yanlışların bu nüshada düzeltilmiş olması, kimi yerde yanlış yazımlar olsa da⁴¹ bazı hadislerin kaynaklarda geçtiği şekliyle alıntılanması vb. sebepler, Atıf Efendi ve Mektebetü'l-Esed'den bir asır sonra istinsah edilen bu nüshanın müstensihinin müdahalesiyle bazı düzeltmeler, eklemeler ve çıkarmalarla yazıldığını açıklar niteliktedir.

Nüshanın 1^b varağından örnek:

الحمد لله رب تعالی عن مكان المنعم المتفضل المنان الذي خلق الإنسان ... وبعد فهذا كتاب
جمعه من كتب كثيرة فيه من الغرائب والعجائب ما يسلي الهم عن المهموم ...

Nüshanın 183^a varağından örnek:

وعشرة تذکر النسيان: النظر إلى المصحف الكريم والنظر إلى الصالحين ... تکملة نسخ هذا
الكتاب نهار السبت الثامن والعشرين في شهر شوال المبارك سنة ١١٠٦ ست وماناة وألف ...

Nüshanın 184^b varağından örnek:

والصلاة والسلام على سيد ولد عدنان محمد صلى الله عليه وسلم. تمت الوصية بحمد الله وعونه
وحسن توفيقه وصلى الله على من لا نبي بعده.

3.2.4. Gallica Nüshası

Bibliothèque Nationale de France Kütüphanesinin Yazma Eserler arşivinde Gallica koleksiyonunda eski kodu Supplément arabe 1550 olan şimdi ise Arabe 3556 numarada bulunan nüsha (Erişim adresi: <https://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc31451j>) h. 13 Recep 1136'da Muhammed es-Subeybînî eş-Şâfi'î el-Ezherî için Muhammed b. el-Merhûk tarafından istinsah edilmiştir.⁴² Satır sayısı 27, 28, 32, 33 gibi değişiklik gösterirken fiziksel ölçüleri 15.5x21.5 olan nüsha 118 varaktır.

Online olarak temin edildiği için şekli özellikler hakkında verilebilecek bilgiler kesin olmamakla birlikte, kapağı eskimiş, hem sırtı hem de iç tarafları yer yer bantlanmış yahut ciltlenmiş olan eserin beyaz kâğıt üzerine siyah mürekkeple yazıldığı, bazı alıntı ifadeleri ve başlıkların normal metinden ayırt edildiği; ancak şiirlerin nesirden ayırt edilmeyip bölümlerin ayrılmadığı ve düzensizce yazıldığı yapılan tespitler arasındadır.

1^a varağında söz konusu yazma nüshanın 1174 yılında Aḥmed el-Beşârî'ye (?) ait olduğuna dair bir temellük ibaresi yer almıştır. Ayrıca bu varakta kitabın adı ve sahibi ile ilgili malumat verilmiş ve eserin asrın Sîbeveyhî'si (ö. 180/796), zamanında eşsiz bir âlim olan ve arşiv kayıdında da geçtiği gibi Şemsuddîn Muhammed el-Yemenî eş-Şerecî/Şercî'ye (?) ait olduğu zikredilmiştir. Ancak "Eserin Müellife Âidiyeti"nde de zikredildiği üzere kitabın Aḥmed b. İbrâhîm es-Serûcî'ye ait olduğu eldeki kaynaklarca sabit olup Gallica nüshasındaki bu bilginin doğru olmasının zor bir ihtimal olduğu belirtilmelidir. Bunun yanı sıra eserin müellifine edilen duanın ardından bu varağın sağ alt köşesinde on altı beyitten oluşan bir şiire de yer verilmiştir.

Eser, katalogda yer alan bilgiye göre "Cadeau pour les amis et source d'amusement pour les hommes intelligents" yani "Dostlar için hediye ve akıl sahipleri için eğlence kaynağı" adıyla Fransızcaya çevrilmiştir.

Nüshanın 1^b varağından örnek:

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين، الحمد لله المتفضل المنعم المنان ... ولم يخص بنعمه وقتنا
من الأوقات ولا زمنا من الأزمان بل نعمه متجددة في كل حين وأوان ... وبعد فهذا كتاب جمعته من
كتب كثيرة فيه الغرائب والعجائب ما يسلي الهموم عن المهموم ويبدل الحزن فرحا ...

Nüshanın 118^b varağından örnek:

وعشرة تذكر النسيان: النظر إلى المصحف الكريم والنظر إلى الصالحين وصدقات يوم الخميس
... تحريرا في يوم الجمعة قبل العصر الموافق الثالث عشر رجب الفرد الحرام من شهور سنة ستّة
وثلاثين ومائة بعد الألف ...

3.2.5. Reisülküttab Nüshası

892.7 nr. 001139'da bulunan ve çalışmalarda eserin bir nüshası olduğuna işaret edilen nüshanın, Ahmed b. İbrâhîm b. 'Abdilganî es-Serûcî'ye ait olmadığı tespit edilmiştir.

Burada, *Keşfu'z-Zunûn*'da adı zikredilen ve muhtemelen bir yanlışlık sonucu h. 701'de vefat eden Zeynuddin Ahmed b. Ahmed Serûcî'ye⁴³ ait olan ve Muhammed b. Şâlih tarafından istinsah edilen *Tuhfetü'l-Ashab ve Nuzhet Zavi'l-Elbab* olarak kaydedilen eser, *Tuhfetu'l-Aşhâb*'ın diğer nüshalarıyla karşılaştırılıp içerik olarak incelendiğinde bu eserin çalışmaya konu olan asıl eser olmadığı tespit edilmiştir. Ancak bu konuda çalışma yapanlar, yalnız kütüphane kaydındaki adından dolayı bu katalogdaki yazma nüshayı es-Serûcî'nin *Tuhfetu'l-Aşhâb ve Nuzhetu Zevi'l-Elbâb* adlı eserinin bir nüshası olarak kaynaklar arasında zikretmişlerdir.⁴⁴

3.2.6. Leiden Nüshası

Leiden Üniversitesi 1883'te Medîne-i Münevvere Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunan bazı yazmaları eş-Şeyh Emîn b. Hâsen el-Hilvânî'den satın almış ve bunları fihristini hazırlaması için kendisini eş-Şeyh 'Umar es-Süveydî olarak da tanıtan müsteşrik Carlo Landberg'e (ö. 1924) göndermiştir. Gönderilen bu nüshaların arasında h. 1005 yılında 410 sayfa halinde olan ve fihristteki tanıtımdan içerik olarak diğer nüshalarla birebir aynı olduğu anlaşılan mukabele kayıtlı *Tuhfetu'l-Aşhâb ve Nuzhetu Zevi'l-Elbâb* adlı eserin bulunduğu bilgisi tespit edilmiştir. (Erişim adresi: https://archive.org/download/sadik20082008_gmail_Word_20151128_1838).

3.2.7. Ârif Hikmet Nüshası

Medîne-i Münevvere'de bulunan Şeyh Ârif Hikmet Kütüphanesinde "Târihe Dair Yazma Eserler Fihrist"inde vefat tarihi h.710 olan Zeynuddin Ahmed b. Ahmed es-Serûcî'ye ait baş ve son varak kayıtları gibi muhtevasına yönelik malumat verilen *Tuhfetu'l-Aşhâb* adlı eserin bulunduğu kaydedilmiş ancak bu yazmaya ulaşamamıştır.

3801-55/900 arşiv numaralı nüsha, 'Abdurraûf Kândehârî tarafından Fârisî hattıyla yazılmış olup 32.5x22 cm ebadında ve 23 satır halinde toplam 157 sayfadır. Siyah ve kırmızı mürekkeple sarı kâğıt üzerine yazılan ve iyi bir nüsha olarak nitelenen eser, kısmen noktalı olup hatimesinde Şeyh 'Ârif Hikmet Vakfı'nın kaydı yer almaktadır (Erişim adresi: <http://ahbab-taiba.com/vb/archive/index.php/t-21004.html>).

3.2.8. Mektebetu'l-Methafi'l-İrâkî Nüshası

Mektebetu Evkâfi Bağdâd'dan alınan ve Mektebetu'l-Methafi'l-İrâkî 9530/21779 numaralı arşivde bulunan eser h. 710'da vefat eden Şemsuddîn

İbrâhîm el-Yemenî eş-Şerecî/Şercî'ye nispet edilmiştir (Erişim adresi: <http://islamport.com/k/mjl/6398/58905.htm>).

3.2.9. Merkezu'l-Melik el-Fayşal Nüşası

Ahmed b. İbrâhîm es-Serûcî'ye ait olduğu söylenen ancak katalogda h. 893'te vefat eden Ahmed b. Ahmed b. 'Abdillatîf es-Şercî/Şerecî'ye nispet edilmiştir (Erişim adresi: <https://al-maktaba.org/book/5678/101480#p1>). Bunun yanı sıra Merkezu'l-Melik el-Fayşal'ın hazırladığı *Hizânetu't-Turâs – Fihrisu Mahtûât* adlı çalışmada ise eserin, Şemsuddîn Muhammed el-Yemânî/Yemânî'ye ait olduğu ve Merkezu'l-Melik el-Fayşal İslâmî Araştırma Merkezinde nr. 3556 fb, 5984 fb

(Erişim adresi: <https://al-maktaba.org/book/5678/30764#p1>) gibi farklı arşivlerde bulunduğu da belirtilmiştir.

(<https://www.minhajsalafi.com/kutub/faharese/Web/5678/010.html>).

3.3. Eserin Telif Sebebi

Ebu'l-'Abbâs es-Serûcî besmele, hamdele ve salveyle başladığı eserinin mukaddimesinde Allah'ı tazim etmiş, akabinde sonradan eser telif edenlerin öncekilere yettiğini, hatta bir örnekle Bedî'u'z-Zemân el-Hemedânî'nin (ö. 398/1008) *el-Makâmât*'ını geçen el-Harîrî'nin (ö. 516/1122) *el-Makâmât*'ı gibi sonradan yazılan güzel eserlerin eskilerin önüne geçtiğini ifade etmiştir. Ardından faslu'l-hitâb kısmında, bu eseri neden kaleme aldığını şu sözlerle açıklamıştır:

Bu kitap, içerisinde kaygılı kişiye kaygısını unutturan, hüznü sevince, üzüntüyü neşeye, yalnızlığı ise muhabbete dönüştüren, yüce ahlâkî değerlere teşvik eden ve insana Yaratıcı'nın kudretinin akıl almaz mükemmelliğini hatırlatan olağanüstü ve hayret verici ilginç şeyler bulunan çok sayıda kitaptan topladığım bir eserdir. O, erdemli kimselerin akıllarının üstünlüğüne işaret eden nice faziletler ve edebe dâir konuların yanı sıra ahmakların kusurlarını gösteren nice ahmaklıklar ve akıl dışı şeylere de yer verir. Akıllı başlayan Allah'a hamd ve şükürler olsun ki O'nun rızasını ve cennetini talep ediyoruz; çünkü O cimri olmayan en cömert ve kendisinden istenmeden karşılıksız nimetler verendir (es-Serûcî, h. 1008, vr. 1^b).

Eserinin Allah katında salih amel olarak kabul edilmesini ve buradaki hatalarının düzeltilmesini dileyen müellif, bu eseri inceleyen fazilet sahibi kimselerin onun hata ve yanlışlarını örtetek söz konusu kitabı bir araya getirip güzel bir hatimeyle sona erdiren kişiye hayır duada bulunmalarını istemiştir. es-Serûcî'nin bu duaların kabul edilmesi temennisi ve konuyla ilgili söylediği bir şiirin ardından eserin mukaddimesi sona ermiştir.

3.4. Eserin Muhtevası

Ahmed b. İbrâhîm es-Serûcî'nin ayet ve hadis şevahidleri başta olmak üzere İslâmî ilimler, dil, edebiyat ve sanat gibi ilim dallarında öne çıkan seçkin ulemânın muhtelif mevzularda beyan ettikleri fikir ve görüşlerinden istifade ederek kaleme aldığı bu eser, konularına göre beş ana bölüme ayrılmış olup her müstakil bölüm kendi içerisinde de alt başlıklara ayrılmıştır. Buna göre söz konusu eserin muhtevası şu şekildedir:

Birinci Bölüm: İlim, fazilet, edeb ve bunlarla ilgili konuların işlendiği bölümdür (es-Serûcî, h. 1008, vr. 2^a).

İlmin fazileti ve önemi, âlimlerin mertebesi ve ilimle ilgili garip meseleler ile ilmin övülmesi ve tıp ilminden bahseden müellif, evliyanın fazileti, uzlete çekilmek, havf ve recâ arasında olmak, tevekkül etmek, Hz. Muhammed'e (sav) tâbi olmak, tasavvuf ilmi, şeyhleri rehber edinmek, bid'at ehlinde uzaklaşmak, şerî'at ve hakikat ilmi, "ruh" kavramı, nefse karşı koymak, müridin âdâbı, dünya ve onun hakikati gibi dinî ve tasavvufî meselelere değinmiştir.

Burada, fakirliğin fazileti, tevazu ve güzel ahlâk, iyi huylu ve geçimli olmak, doğruluk-yalan, sözüne sadık olmak-sözünü tutmamak, kibrin yerilmesi, gıybet, pişmanlık, haset, zulüm, yöneticilerin fazileti, adalet, istişare, nasihat, mudâhene (مداهنة) ve mudârât (مداراة) kelimeleri arasındaki fark, sabır, hapsedilen kişinin hakkı, hastanın tedavi edilmesi gibi konular da ele alınmıştır.

Müellif, Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin (ö. 654/1256) *Mir'âtu'z-Zemân* ve ez-Zehbî'nin *Târîhu'l-İslâm* eserinden bazı konulara yer vermiş ve sonrasında eğitim ve öğretimin önemine değinerek dildeki bazı kelimelerin hemzeli mi hemzesiz mi yazıldığı yahut kelimelerin hangi okunuşla ne manaya geldiğine dair dilcilerin açıklamalarına yer vermiştir. Ayrıca secili kelâm ve nesirden bahseden es-Serûcî, edebiyat ilminin övülmesi bahsinde ise kelâm ve belagatten söz ederek âlimlerin edebiyatla ilgili sözlerini de aktarmıştır. Ardından, akıl-ahmaklık, zenginlik, zenginliğin yerilmesi, kanaat, fütüvvet (gençlik, cömertlik, diğerkâmlık)⁴⁵, ziyafet, sadakanın fazileti, cimrilik, zorlama, hilm ve teenni, aklın ve susmanın fazileti, mizah, yolculuğun övülmesi, yolculuk ve gurbetin yerilmesi, yeme-içme ve uyuma adabı gibi konuların akabinde tekrar ilmin övülmesi bahsiyle bu bölüme son vermiştir.

İkinci Bölüm: Gazel, gençlik ve yaşlılık günlerinin zikredilmesi, kadınlar vb. konularla ilgilidir (es-Serûcî, h. 1008, vr. 40^b).

Müellif bu bölüme, ilkbahar mevsimi ve bu mevsimde açan çiçeklerin etrafa yaydığı güzel kokulardan bahsederek başlamıştır. Ardından ilkbaharda yağın yağmura değinerek nilüfer, gül, menekşe, yasemin, papatya gibi çiçeklerin yanı sıra elma, nar, şeftali, turunç, ayva, narenciye, limon, kayısı,

üzüm, incir, muz, karpuz gibi meyvelerle birlikte fıstık, yaş hurma, kuru hurma vb. hurma çeşitleri ile ilgili yazılan şiirlere yer vermiştir.

Bunların yanı sıra, Nil nehri, deniz kıyısındaki dalgalar, bulutun arasında bir gizlenip bir görünen ay, yıldız, su değirmeni, yağmurdan sonra güneşin görünmesi, fanus, kandil, cemre ve hamamdan başka terzi, kuyumcu, demirci, fırıncı gibi mesleklere dair hususi konularda yazılmış şiirlerden de iktibaslarla bulunmuştur.

Yine bu bölümde gazelin konusu olan kadın ve şaraptan bahseden şiirleri konu edinen müellif, bir şiirinde esmer güzeli öven şairin başka bir şiirinde onu yermesinin yanı sıra, aynı şairin ten rengi ne olursa olsun her güzelin güzel olduğunu ifade ettiği şiirine de yer vermiştir. Akabinde tavus kuşunun güzelliği ve pervanenin rahatlığına dair şiirlerden başka, içinde tevriye sanatı olan gazeller, nahve dair şiirler ve kimi daha önce de geçen müstakil konularda yazılmış şiirlerden birkaç beyitle alıntılar yapılmıştır.

Yaşlılık ile ilgili nazım ve nesir olarak söylenmiş sözleri de derleyen müellif, ahbârlar ve mecâlislerde geçen rivayetler ve tarihi hadiselerle birlikte ulemanın konuyla ilgili görüşleri ışığında cariyeler, evlilik, kadınlar ve erkeklerle ilgili mevzularla bu bölümü sonlandırmıştır.

Üçüncü Bölüm: Hükümdarlar, devlet adamları, mektuplaşmalar, yazışmalar vb. mevzularda dair bölümdür (es-Serûcî, h. 1008, vr. 54^b).

Bu bölümde ilk olarak hükümdarlar, onların ahlâkı ve meclisleri, vezirler ve faziletleri, çeşitli yazışmalara örnekler, vezirlik ve kadılık geleneği ve ülke yönetimine dair yazılmış nasihat niteliğindeki yazılar konu edilmiştir. Ardından, göreve gelen hükümdar, vezir ve emir gibi devlet adamlarının kutlanması, gelen sevindirici bir haberi kutlamak, Ramazan ayını ve bayramını kutlamak, bir kölenin evliliğini kutlamak, sünneti ve doğumu kutlamak gibi çeşitli tebrik yazılarının manzum ve mensur örneklerine yer verilmiştir.

Şiirler ve şairlere dair konulara yer verilen bölümde, Arap toplumunda Cahiliye döneminden başlayarak şiirin ve şairin nasıl algılandığı ve İslâmiyet’le birlikte girilen yeni dönemde ve sonrasında bunların Arap kültüründeki rolü ve konumunda ne gibi değişiklikler olduğu ayet ve hadisler başta olmak üzere bazı sahabe, şair ve din adamlarının görüşleriyle izah edilmiştir. Şairin şiir yazarken dikkat etmesi gereken kurallar, yapması ve kaçınması gereken şeylerden bahsedilerek şiirin ve şairlerin hükümdarlar nezdindeki değeri ve benzeri birçok önemli konu da okuyucuya sunulmuştur. Akabinde cinaslı nesir ve Klasik Arap edebiyatında ekseriyetle nazım türüne dair bir söz sanatı olan ve burada ekseriyeti manzum olmakla birlikte mensur da olan lugazlara yer verilmiştir. Son olarak bu bölüm Bedî’u’z-Zemân el-Hemedânî’nin mektubu ve bedî sanatına örnek teşkil eden şiirlerle noktalanmıştır.

Dördüncü Bölüm: Tarih, üzerinde ittifak edilmiş garip hadiseler ve bunlardan oluşan nüktelerin anlatıldığı bölümdür (es-Serûcî, h. 1008, vr. 78^a).

Bu bölüm, Kûfe Kadısı ‘Abdumelik b. ‘Umeyr el-Ğuraşî’nin (ö. 136/753) Kûfe Sarayında ‘Abdumelik b. Mervân (ö. 86/705) ile aralarında geçen tarihi bir hadiseyle başlamıştır. Hz. Muhammed’in (sav) evlatlığı ve azatlı kölesi Zeyd b. Hârişe’nin ölüp kefenlenmesinin ardından yüzü açıldığında Hz. Peygamber’e (sav) salatu selam getirdiği ve tekrar öldüğü; Yemâme’de şehit düşen Şâbit b. Kays b. Şemmâs’ın (ö. 12/633) kabre konulurken “Muhammedun Rasûlullah” diyerek “Ebû Bekr eş-Şiddîk, ‘Umar eş-Şehîd, ‘Uşmân el-Birru’r-Rahîm, ‘Alî er-Ridâ” dediği bu gibi garip hadiseler, buradaki sahâbe, hadis ricâli ve sâir ulemâ ile ilgili anlatıla gelen veyahut onların anlattığı çok sayıdaki ender rastlanan olaylardan yalnız birkaçıdır.

Burada, İbrâhîm b. Muhammed el-Mehdî ile Hârûn er-Raşîd’in oğulları ve torunları arasında geçen ve herkesin üzerinde ittifak ettiği ilginç tarihi hadisler ve bu hadiseler esnasında cereyân eden olaylar neticesinde söylenmiş yerinde ve rahatlatıcı cevaplar ve nüktelere de yer verilmiştir.

Ayrıca, Hz. Ömer’in bir anne ile kızın konuşmasına kulak misafiri olması gibi hadiseler de bu bölümde zikredilen ilginç olaylara bir örnektir. Şöyle ki: Halife Medîne sokaklarında gezerken bir annenin kızına süte su karıştırmasını emrettiği vakit, kızın Müminlerin Emirinin bunu yasakladığını söylediğini duymuştur. Annesi Hz. Ömer’in onu duyup göremeyeceğini söylediğinde, kızın “Görünürde ona itaat edip o yokken de ona asi olacak değilim.” cevabı, Hz. Ömer’i şaşırarak onun hoşuna gitmiş ve bunun üzerine Halife o kızı oğlu ‘Âşım’la evlendirmiştir. Çiftin bu evlilikten olan kızları ‘Abdulazîz b. Mervân’la evlendirilmiş ve onun da oğlu “Umar b. ‘Abdilazîz dünyaya gelmiştir.

Bu gibi garip ve ender rastlanan meselelerin haricinde, İmam Ebû Yûsuf Ya‘kûb b. İbrâhîm (ö. 182/798) ile ilgili anlatıla gelen menkıbeler ve yine bazı hükümdar, halife ve vezir gibi devlet adamlarıyla ilgili ahbârlar ve meseller de yine bu bölümde kaleme alınan mevzulardandır (es-Serûcî, h. 1008, vr. 84^a).

Beşinci Bölüm: Lafız ve manada farklı olan çeşitli sanatlar ve bu tarzdaki konuların yer verildiği bölümdür (es-Serûcî, h. 1008, vr. 150^b).

Burada ilk olarak, efsânevî Arap hikâyelerinin halk kahramanlarından biri olan Seyf b. Zîyezen’in (ö. 575/1179?) Kisrâ’nın huzuruna giden yüksek kapıdan geçerken başını öne eğerek geçmesi (es-Serûcî, h. 1008, vr.150^b), Kuşeyyiru ‘Azze (ö. 105/723)’nin boyunun çok kısa olmasına rağmen halifenin meclisine girerken başını eğerek geçmesi, kıssalarıyla meşhur Zülkarneyn’in boyunun kısa olması gibi konular işlenmiştir (es-Serûcî, h. 1008, vr. 150^b).

Sır saklamak, işlerin gizlice yapılmasının ehemmiyeti, hiciv, medhiye ve mersiyeleler, nasihatler ve hutbelerin yanı sıra el-Câhiz (ö. 255/869) ile Muḥammed b. el-Ḳâsım Ebu'l-'Aynâ' (ö. 283/896) arasındaki tartışma ve çekişmelerle birlikte kötü arkadaşlık, çocuğun azarlanması, öğretmenler vb. muhtelif mevzulara dair kaleme alınan şiirlere de yer verilmiştir.

Hicaz, Mekke ve Medîne, Irak, Bağdat, Mısır, İskenderiye, Yemen, Aden, Şam, Horasan gibi şehirler ve ülkelerin de ele alındığı bölümde, buraların tarihi, kimi zaman halkının özellikleri, buralardaki dağ, tepe, kale ve camilerin adları ve özellikleri, onlarla ilgili söylenmiş övgü ve yergi içeren nazım ve nesir türünde alıntılarla birlikte orada yaşanmış garipliklere de kısaca değinilmiş ve akabinde denizler, değerli taşlar ve madenlerden bahsedilmiştir.

3.5. Müellifin Eserinde Yararlandığı Kaynaklar

Müellif *Tuhfetu'l-Aşhâb*'da konulara açıklık getirmek için kullandığı her bir şahidin kaynağını yahut sözün söyleyenini doğrudan zikretmemiş olsa da kimi yerde kişi ve eser isimlerine açıkça atıfta bulunmuştur. Burada, esere sonradan yapılan müdahaleler neticesinde müellifin kendisinin görmediği ve dolayısıyla kullanamayacağı kaynaklar da söz konusudur. Bu durumun, müellifin kullandığı kaynaklarla sonradan eklenmiş olan kaynakların tespitini bir hayli güçleştirmiş ve kimi yerde neredeyse imkânsız hale getirmiş olduğunu belirtmekte fayda vardır.

es-Serûcî, başta Kur'ân-ı Kerîm ve pek çok muteber hadis ve tefsir kitabıyla birlikte el-Ḥuṭay'a (ö. 45/665), Ferezdağ (ö. 115/728), Ebu Nuvâs (ö. 198/814), Maḥmûd el-Varrâk (ö. 225/840), Di'bi'l el-Ḥuzâ'î (ö. 246/680), İbnu'r-Rûmî (ö. 283/896), el-Buhturî (ö. 284/898), el-Mutenebbî (ö. 354/965), Şerafuddîn İbn 'Uneyn (ö. 630/1232) ve Baha'uddin Zuheyr el-'Atkî (ö. 656/1258) gibi Cahiliye döneminden çağdaşlarına kadar çok sayıda şairin divanından da istişhâdda bulunmak suretiyle yararlanmıştır. Ayrıca âlim, mecâlis, muḥâdara, emâlî, menkıbe, mesel, ahbâr tarzı ve tabakât, terâcîm tercüme-i hâl, ahvâl veyahut vefeyat olarak da adlandırılan biyografik-bibliyografik kitapların dışında tarih ve coğrafya gibi muhtelif alanlarda yazılmış son derece önemli eserlerden de istifade etmiştir.

Son olarak *Tuhfetu'l-Aşhâb*'da halen daha günümüzde tespit edilememiş kaynak adlarının zikredildiği de belirtilmelidir.

3.6. Müellifin Eserinde Takip Ettiği Metot

Ebu'l-'Abbâs es-Serûcî yaşadığı asrın önde gelenlerinden olup özellikle hadis, kıraat gibi dinî ilimlerde kendisine ve eserlerine çokça başvuru alan bir âlimdir. Çok titiz bir araştırmacı olduğu ve çok sayıda kitap topladığı bilinen müellif, bu eserin mukaddimesinde de eserini çeşitli kitaplardan toplayarak yazdığını ifade ederek bu yönünü ortaya koymuştur.

Esere besmele, hamdele ve salveyle başlayan müellif, duanın akabinde faslu'l-hitâb bölümünde eserin telif sebebinden bahsetmiş ve eseri beş bölüme ayırdığını söyleyerek çalışmanın iskeletini oluşturacak fihristi sırasıyla açıklamıştır. Akabinde “el-kısm” (القسم) olarak adlandırdığı ve fihristte tek tek açıkladığı konu başlıklarını birinci bölümden başlayarak her bölümün başında tekrar zikretmiştir.

İşleyeceği konuyu en güzel şekilde anlatmak, okuyanı etkilemek ve ikna etmek için istisnasız her bölümde ayet ve hadisler başta olmak üzere şevahid getiren müellif, alanında dehasını ispat etmiş bilim adamları ve âlimlerin sözlerini, Cahiliye dönemi öncesinden kendi yaşadığı döneme kadar söylenmiş şiirleri, kelâm-ı kibar, darb-ı mesel, ahbâr, eyyâmu'l-Arab, menkıbe gibi Modern edebiyatın temellerini oluşturan Klasik Arap dili ve edebiyatının en güzel ve zengin türlerinden de deliller getirerek eserini kaleme almıştır.

Müellif, ele aldığı konu ile ilgili bazen kısa bir bilgi vermiş bazen de doğrudan alıntılarla konuyu anlatmaya başlamıştır. Mevzuyla ilgili örneklendirmede bir düzen gösterilmemiştir. Neredeyse çoğu konuda ilk olarak ayet ve hadislerden iştişâdlar kullanmış akabinde âlimlerin sözleri, tarihi hadiseler ve şiir gibi metinlerle devam etmiş, sonra tekrar ayet ve hadislerden örnekler vermişse de kimi yerde doğrudan şiirle yahut nas haricinde metinlerden alıntılarla konuya başladığı da olmuştur.

es-Serûcî, her konuyu kendi içerisinde de alt başlıklara ayırmıştır. Ancak burada belki de istinsah metninin yanlış numaralandırılmasından yahut zaman içerisindeki müdahalelerle aslından uzaklaşmasından kaynaklı metinler arasında kopukluk yahut süreksizlik olarak ifade edilebilecek düzensizlikler ortaya çıkmıştır. Mektup ve mektuplaşma bahsinden tebrik bahsine geçip sonra tekrardan mektup konusuna dönülmesi buna verilecek örneklerden yalnızca biridir.

Alt başlık veya bölümler arasındaki kopukluğun yanı sıra anlatılan konunun atlanılarak yazılmış olması ve bazı konuların tamamlanmayarak başka konularla karıştırılması da belirsizliklere ve kimi hususların anlaşılmasına neden olmuştur.

Metinde iştişâd edilen ayetler yalnızca konu bağlamında verildiği için kimi zaman ayetin bir kısmı kimi zaman da hepsi yazılmıştır. Bu hususta ayetler, çoğunlukla قال الله تعالى cümlesiyle aktarılırken kimi yerde Allah lafzı zikredilmeden parça parça iktibas edilmiştir. Yalnızca nesirde değil aynı zamanda içerisinde ayet olan şiirler de eserde örnek olarak kullanılmıştır.

Hadisler ekseriyetle قال النبي صلى الله عليه وسلم، روي عن النبي صلى الله عليه وسلم cümleleriyle aktarılmış olup hadislerde çok az yerde de olsa manaya etki edecek

lafız farklılıkları tespit edilmiştir. es-Serûcî, hadis alimi ve hafızı olduğundan bu durum eserin yıllar içerisinde müstensihler tarafından tahrif edilmiş olabileceğini akla getirmiştir. Metinde istişhâd edilen bazı hadisler, muteber hadis kaynaklarında olmayıp kimi hadis kitaplarında isnad zinciriyle verilirken bazılarında lafzen olmasa da manen hadis olarak kabul edilmiştir.

Eserin zamanla tahrif edilmesinden kaynaklanan sebepler göz önünde bulundurulmakla birlikte bu nüshalarda, metinlerdeki şiirlerin bazısında nadiren de olsa birkaçının yanlış kişiye nispet edildiği, çoğunda beyitlerdeki kelime, kelime grupları, beyit sıralaması yahut şatrların değiştirildiği gözlenmiştir.

Sözlü kültür ürünü olan, söyleyeni belli olmayan ya da farklı kişilere nispet edilen şiirlerden bazılarının çeşitli kaynaklarda da tek tip olmadığı saptanmıştır. Nitekim eserde geçen şiirdeki bazı kelimelerin yahut yapıların aynı kişiye ait divanın farklı tahkik ve basımlarında da değişiklik arzettiği, bu durumun divan harici kaynaklarda geçen şiirlerde de benzer özellikte olduğu belirtilmelidir.

Bu farklılıkların yanı sıra müellif, işlediği konu bağlamında bazen şiirin yalnızca tek şatırını şahid getirmiş, bazen de daha önce geçen şiir sonradan örnek olarak kullanıldığında tek şatr konunun içerisinde şiir olduğu belirtilmeden nesir gibi yazılmıştır.

Müellifin şairlik yönüne dair kaynaklarda bilgiye rastlanmasa da eserin kimi yerlerinde أقول lafzıyla birkaç tane şiire rastlanmıştır. Bu şiirler kaynaklarda bulunmadığından söz konusu şiirlerin müellife ait olup olmadığı da tespit edilememiştir.

Eserde ayet, hadis haricinde söyleyeni belli olmayan aktarımlarda قیل، وقال gibi ifadeler kullanılırken söyleyeni belli olan yerlerde kişinin adı, nisbesi yahut lakabı kullanılmıştır. Bu kişilerin tam adının kullanılmaması onların tespitini de zorlaştırmıştır. Söz konusu bu alıntılarının kaynakları bazen belirtilmemiş, bazen de dolaylı yoldan söylenmiş yahut açıkça zikredilmiştir.

Şiirde olduğu gibi nesirde de bir kişiye ait olup başka bir kişiye yahut birden fazla kişiye nispet edilen sözler de mevcuttur.

Müellif misal veririrken darb-ı mesellerden de yararlanmış ve bunların çoğunun hikâyesini konu içerisinde anlatmıştır.

Müellifin h. 710 yılında vefat etmesine rağmen eserde özellikle ekseriyetle dördüncü bölümün ortasında, az da olsa diğer bölümlerde de 710 yılından sonraki hadiselerden bahsedildiği tespit edilmiştir. Burada dördüncü bölümdeki tarihler düzenli olmayıp 740 yılından sonra 600 yılına, akabinde 200'lü yıllardan bahsedilerek tekrar 700'lü yıllara dönülmüştür. Bu noktada dikkati çeken husus ise, bu eklenen bölümlerde çoğunlukla Yemen ve Yemen ülkesindeki şehirlerdeki sosyal yaşam, tarihi zenginlikler, yağmur, sel, yangın

gibi doğal afetlerin yanı sıra çekirge istilaları ve veba gibi salgınlardan tarih ve yer ismi zikredilerek bahsedilmesidir. Kimi zaman Mısır, Şam, Bağdat gibi şehirlerle ilgili bilgiler de verilmiştir. Sonradan eklenen bu metinlerde ara ara bu bilgilerin el-Ḥazrecî'nin tarihinden alıntılandığı ifade edilmişse de kimi zaman alıntılar ondan olduğu ya da başkasına ait olduğu zikredilmemiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde bu kişinin Muvaffakuddîn Ebu'l-Ḥasen 'Ali b. el-Ḥasen b. Ebî Bekr b. el-Ḥasen el-Ḥazrecî ez-Zebîdî (ö. 812/1409) olduğu ve burada bahsi geçen eserlerinin de *el-Uḫûdu'l-Lu'lu'iyye fî Târîhi'd-Devleti'r-Rasûliyye* ve *Mir'âtu'z-Zemen fî Târîhi Zebîd ve 'Aden* gibi eserleri olduğu tespit edilmiştir.

Bunların hâricinde eserde, Ḥalîl b. Aybek eş-Şafedî (696-764/1296-1363), Cemâluddîn Abdurrahîm el-İsnevî (704-772/1304-1370), 'Abdulḫâdir el-Ḳuraşî (696-775/1297-1373) gibi, müellifin vefat tarihinde çocuk yaşta olan âlimlerin eserlerinden yapılan alıntılar da mevcuttur. Tüm bunlar, bu eserin zaman içerisinde bazı müdahalelere maruz kaldığını ortaya koysa da eserin es-Serûcî'ye ait olduğu tüm kaynaklarda sabittir.

Müellifin vefatından sonra eklenen metinler yalnız Atıf Efendi ve Mektebetü'l-Esed nüshasında yoktur. Ekseriyetle 4. bölümünde karşılaşılan bu ilavelerin ilk kısımlarda Esad Efendi nüshasında olmaması bu nüshanın asıl metinden görülerek yazıldığını düşündürse de Esad Efendi'de beşinci bölümde diğer nüshalarda var olan yahut eksik olan birkaç yerde 900'lü tarihlere rastlanması bu savı da çürütmüştür.

Herhangi bir konudan bahsedilirken ara ara Yemen ve Yemen'deki olaylarla konunun kesilmesi sebebiyle, sonradan esere yapılan bu ilavelerin Yemenli bir müstensih tarafından yapılması kuvvetle muhtemeldir.

Müellif hattına ulaşılabilmesi, çok sayıda yazım yanlışı ve konu karmaşıklığı olan müstensih hatlarının ekseriyetinin de sonradan eklenen bazı metinlerle tahrif edilmiş olması eserin sıhhatine zarar vermiş olsa da, sonradan eklenen metinlerdeki konuşma üslubuyla kıyaslanınca müellifin kendine has edebi, sanatlı ve kendinden emin üslubu, bu metinlerden hangisinin müellifin kaleminden çıktığını okuyucuya ayırt ettirecek mükemmellikte ve olgunluktadır.

Sonuç

Ahmed b. İbrâhîm es-Serûcî hayatını ilme, ilim meclislerine ve medreselere adanmış devrin önemli şahsiyetlerinden ders almış ve çok sayıda talebeye ders vererek hocalık vazifesini de yerine getirmesinin yanı sıra kadılık makamında da bulunmuş âlim bir zattır.

Tuĥfetu'l-Aġĥâb ve Nuzhetu Zevi'l-Elbâb adlı eseri, çok sayıda farklı disiplinlerdeki konuları ele alması açısından önemli bir çalışmadır. İşlediği konularda öncelikle ayet ve hadislerden istişhâdlarda bulunan, fıkha dair meselelere değinerek bunları çözümleyen ve kimi zaman tefsir ilmine dair anekdotlara yer veren İslâmî edebiyatın en güzel örneklerinden biridir. Klasik Arap dili edebiyatı ve kültür tarihinin temelini oluşturan başta ayet, hadis olmak üzere kadîm şâirlerin şiirleri, hutbeler, eyyâmu'l-Arab, ahbâr, muhadarât, mucalese, darb-ı mesel, efsane, menkıbe, makâme, mizah, resâil ve mukâtebât gibi çok sayıda türü içinde barındıran bir dil ve edebiyat kaynağı olmasının yanı sıra ele almış olduğu tarihi konular çerçevesinde bir tarih kitabını andırırken şehirler, ülkeler, camiler ve ender bilinen yerlere dair verdiği bilgilerle de bir coğrafya kitabı yahut seyahatname niteliği taşımaktadır. Ayrıca işlemiş olduğu konularda toplum yapısı ve yaşayışına ayna tutan sosyolojik bir eser özelliği de göstermektedir.

Aĥmed b. İbrâhîm, Kur'ân-ı Kerîm başta olmak üzere Kutub-u Sitte ve diğere hadis, tefsir ve kıraat gibi İslâmî ilimler sahasında yazılmış kıymetli eserlerin künhüne vakıftır. Nitekim dilbilim ve Klasik Arap edebiyatı alanında pek çok eseri okuyan müellif, bunlarla da sınırlı kalmayarak tıp, botanik, tabiat bilim ve ilm-i neseb gibi alanlarda kaleme alınmış eserlerden de yararlanarak burada geçen konuları edebiyat ve sanat gibi disiplinlerle ilişkilendirerek ustalıklarla harmanlamıştır.

Sonuç olarak tüm bu bilgiler doğrultusunda bu çalışmada Şemsuddîn es-Serûcî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilerek *Tuĥfetu'l-Aġĥâb ve Nuzhetu Zevi'l-Elbâb* adlı eseri nüshalarının tavsifi, telif sebebi, muhtevası ve metodu gibi alt başlıklar halinde incelenerek ilim dünyasına tanıtılmış ve bu alanda çalışma yapan araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Kaynakça

- ‘Âġûr, S. ‘A. (1992). *el-Mucteme ‘u'l-Mıġrî fî ‘Asri Selâtihi'l-Memâlik*, Kahire: Dâru'n-Nahđati'l-‘Arabiyye.
- Bağdatlı, İ. P. (1339/1920). *İdâhu'l-Meknûn fî'z-Zeyl ‘alâ Keġfi'z-Zunûn ‘an Esâmi'l-Kutub ve'l-Funûn*. Beyrut: Dâru İĥyâ'i't-Turâġi'l-‘Arabî.
- _____ (1951). *Hediyyetu'l-‘Ârifîn Esmâ'u'l-Mu'ellifîn ve Âġâru'l-Muġannifîn*. Beyrut: Dâru İĥyâ'i't-Turâġi'l-‘Arabî.
- Brockelmann, C (t.y.). *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî (2. bs.)*. (es-Seyyid Ya'kûb Bekr çev.). Kahire: Dâru'l-Me'ârif.
- _____ (1937). *GAL*, suppl. Leiden: E. J. Brill.
- Bursalı, M. T. (t.y.). *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Meral Yay.
- Dayf, Ş. (1990). *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî 6 (2. bs.)*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif.

- Ebû Hıyyân el-Endelusî, M. (2010). *el-Baħru'l-Muħîf*, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- el-'Askalânî, İ.H. (1972). *ed-Duraru'l-Kâmine fî A'yâni'l-Mi'eti's-Şâmine*. Şayderâbâd: Meclis Dâ'irati'l-Me'ârifî'l-'Usmâniyye.
- _____ (1998). *Ref'ul-İşr 'an Kuḍâti Mışr*. 'Ali Muḥammed 'Umar (thk.). Kahire: Mektebetu'l-Hâncî.
- _____ (2002). *Lisânu'l-Mizân*. Beyrut: Mektebetu'l-Maḥbû'âti'l-İslâmiyye.
- el-'Umarî, Ş. A. (2005). *Mesâliku'l-Ebşâr fî Memâliki'l-Emşâr*. Mehdî en-Necm (thk.). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- el-Elbânî, M.N. (t.y.). *et-Ta'likâtu'l-Hisân 'alâ Şahîhi İbn Hibbân*, 'Alâ'uddîn 'Ali b. Belbân el-Fârisî (Yay. haz.). Dâru Bâvezîr.
- el-Ğazzî, K. (1419/1998). *Nehru'z-Zeheb fî Târihi Haleb (2.b.s.)*. Halep: Dâru'l-Kalem.
- el-Ḥadramî, T. (2008). *Kilâdetu'n-Nahr fî Vefeyâti A'yâni'd-Dehr*. Cidde: Dâru'l-Minhâc.
- el-Ḥamevî, Y. (1977). *Mu'cemu'l-Buldân*. Beyrut: Dâru Şâdir.
- el-Kârî, 'A. (2009). *el-Eşmâru'l-Ceniyye fî Esmâ'i'l-Ḥaneḫiyye*. 'Abdulmuḫsin 'Abdullah Aḫmed (thk.). Irak: Merkezu'l-Buḫûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye.
- el-Kaysî, M. (1993). *Tavḏihu'l-Muştebeh fî Dabḫi Esmâ'i'r-Ruvât ve Ensâbihim ve Elkâbihim ve Kunâhum*. Muḥammed Nu'aym el-'İrksûsî (thk.). Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle.
- el-Kefevî, M. (t.y.). *A'lâmu'l-Aḫyâr min Fuḫahâ'i Mezhebi'n-Nu'mân el-Muḫtâr (Yazma Eser)*. Mektebetu'l-Ustâz ed-Duktûr Muḥammed b. Turkî et-Turkî. vr. 1^b-414^b.
- el-Kuraşî, 'A. (t.y.). *el-Cevâhiru'l-Muḫiyye fî Ṭabaḫâti'l-Ḥaneḫiyye*. Ḥayderâbâd: Maḥba'atu Meclis Dâ'iratu'l-Me'ârif en-Nizâmiyye.
- el-Leknevî, M. (1304/1887). *el-Fevâ'idu'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Ḥaneḫiyye*. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî.
- el-Maḫrîzî, A. (1991). *Kitâbu'l-Muḫaffâ el-Kebîr*. Muḥammed el-'Aylâvî (thk.). Beyrut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî.
- _____ (1997). *es-Sulûk li-Ma'rifeti Duveli'l-Mulûk*. Muḥammed 'Abdulkâdir 'Aṭâ(thk.). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.

- _____ (1998). *el-Mevâ'iz ve'l-İ'tibâr bi-Zikri'l-Hiṭaṭ ve'l-Âsâr*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- el-Yâfi'î, 'A. (1997). *Mir'âtu'l-Cinân ve 'İbratu'l-Yakazân*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- en-Nuveyrî, A.(t.y.). *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*. Necîb Muştafâ Fevvâz ve Hikmet Fevvâz(thk.). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- eş-Şafedî, H. (1998). *A'yânu'l-'Aşr ve A'vânu'n-Naşr*. 'Ali Ebû Zeyd ve Maḥmûd Sâlim Muḥammed vd. (thk.). Şam: Dâru'l-Fikr.
- _____ (2000). *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*. Aḥmed el-Arnâ'ût ve Turkî Muştafâ (thk.). Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâşî'l-'Arabî.
- eş-Şâlihî, M. (1993) *Subulu'l-Hudâ ve'r-Reşâd fî Sîrati Ḥayri'l-'İbâd*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- es-Seḥâvî, M. (t.y.). *eḍ-Ḍav'u'l-Lâmi' li Ehli'l-Karni't-Tâsi'*. Beyrut: Dâru'l-Cîl.
- es-Serûcî, A (h. 1008). *Tuḥfetu'l-Aşhâb fî Nuzheti Zevi'l-Elbâb (Yazma Eser)*. Süleymaniye Yazma Eser Ktp.: Atîf Efendi Nüşhası, vr. 1^b-178^b.
- _____ (1997). *Edebu'l-Kaḍâ'*, Şiddîkî b. Muḥammed Yâsîn (thk.). Beyrut: Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye.
- _____ (h. 1012) *Tuḥfetu'l-Aşhâb fî Nuzheti Zevi'l-Elbâb (Yazma Eser)*. el-Mektebetu'l-Esedî'l-Vaṭaniyye Ktp.: el-Mektebetu'l-Esed Nüşhası, vr. 1^b-293^b.
- _____ (2009). *Nefeḥâtu'n-Nesemât fî Vusûli İhdâ'i's-Sevâb li'l-Emvât*. Şevket b. Rifkî Şehâltûğ (thk.). ed-Dâru'l-Eseriyye.
- _____ (h.1106). *Tuḥfetu'l-Aşhâb fî Nuzheti Zevi'l-Elbâb (Yazma Eser)*. Süleymaniye Yazma Eser Ktp.: Esad Efendi Nüşhası, vr. 1^b-184^b.
- es-Suyûtî, 'A. (1964). *Buḡyetu'l-Vu'ât fî Ṭabaḳâti'l-Luḡaviyyîn ve'n-Nuḥât*. Muḥammed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm (thk.). Maṭba'atu İsâ el-Bâbî el-Ḥalebî ve Şurekâh.
- _____ (1967). *Ḥusnu'l-Muḥâḍara fî Târîhi Mısr ve'l-Kâhira*. Muḥammed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm(thk.). Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye.
- et-Temîmî, T. (1983). *eṭ-Ṭabaḳâtu's-Seniyye fî Terâcimi'l-Ḥaneḫiyye*. 'Abdufettâḥ Muḥammed el-Ḥilv (thk.). Dâru'r-Rifâ'î.
- ez-Zebîdî, M. (2001). *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. 'Ali Hilâlî (thk.). Kuveyt: Mu'essesetu'l-Kuveyt.

- ez-Zehebî, M. (1985). *Zuyûlu'l-İber fî Haber Men Ğaber*. Ebû Hâcir Muhammed es-Sa'îd b. Besyûnî Zağlûl (thk.). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- _____ (t.y.). *Zeylu Târîhi'l-İslâm*. Riyad: Dâru'l-Muğnî.
- ez-Zeyla'î, 'A. (1997). *Naşbu'r-Râye li Eḥâdîsi'l-Hidâye me'a Hâşiyetihi Buğyetu'l-Elma'î fî Tahrici'z-Zeyla'î*. Muhammed 'Avvâme (thk.). Beyrut: Mu'essesetu'r-Reyyân li't-Ṭibâ'a ve'n-Neşr.
- ez-Ziriklî, H. (2002). *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ (5. b.s.)*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.
- Gildiroğlu, Rabia (1993). *es-Serûcî'nin "Edebu'l-Kâdî" Adlı Eserinin Edisyon Kritisî*. Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Habergetiren, Ö. (2011, Temmuz-Aralık). İlk Mufassal Hidâye Şârihi: Ebu'l-Abbâs es-Serûcî (637-710/1239-1310) Hayatı ve Eserleri. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 26, 101-117.
- Habergetiren, Ö. ve Koçyiğit, Y. (2018, Aralık). Ebu'l-Abbâs es-Serûcî'nin Nefehâtü'n-Nesemât fî Vusûli İhdâi's-Sevâbi li'l-Emvât İsimli Risalesi Tahric, Tahlil ve Tercüme. *Journal of History Culture and Art Research*, 3(1), 760-781.
- İbn Hurdâzbih, 'U. (1889). *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*. Beyrut: Dâru Şâdir.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, M. (1428/2007). *et-Ṭuruḡu'l-Hukmiyye fî's-Siyâseti's-Şer'iyye*. Nâyif b. Aḥmed el-Hâmed (thk.). Mekke: Dâru 'Alimi'l-Fevâ'id.
- İbn Keşîr, 'Î. (1990). *el-Bidâye ve'n-Nihâye (7. bs.)*. Beyrut: Mektebetu'l-Me'ârif.
- İbn Kutilûboğâ Z.K. (1992). *Tâcu't-Terâcim*. Muhammed Ḥayr Ramaḍân Yûsuf (thk.). Beyrut: Dâru'l-Kalem.
- İbn Râfî', M. (1982). *el-Vefeyât*. Şâlih Mehdî 'Abbâs (thk.). Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle.
- İbn Tağrîberdî, Y. (1375/1956). *ed-Delîlu's-Şâfi 'ale'l-Menheli's-Şâfi*. Fehîm Muhammed Şeltût (thk.). Kahire: Mektebetu'l-Ḥâncî.
- _____ (1984). *el-Menheli's-Şâfi ve'l-Mustevfâ Ba'de'l-Vâfi*. thk. Muhammed Emîn. Kahire: el-Hey'etu'l-Mışriyye el-Âmme li'l-Kitâb.

- _____ (t.y.). *en-Nucûmu'z-Zâhira fî Mulûki Mısr ve'l-Kâhira*. Mısır: Vizâratu's-Şekâfe ve'l-İrşâdu'l-Kavmî el-Mu'essesetu'l-Mısrıyye el-Âmme.
- İbnu'l-İmâd, 'A. (1993). *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*. 'Abdulkâdir el-Arnâ'ût - Maḥmûd el-Arnâ'ût (thk.). Beyrut: Dâru İbn Keşîr.
- İbnu'l-Verdî, Z. 'U. (1996). *Târîhu İbni'l-Verdî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Kâtip Çelebi, M. (1941). *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kutub ve'l-Funûn*. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-'Arabî.
- _____ (2010). *Sullemu'l-Vuşûl ilâ Tabakâti'l-Fuḥûl*. Ekmeleddin İhsanoğlu (dzl.). İstanbul: Merkezu'l-Ebhâs li't-Târîh ve'l-Funûn ve's-Şekâfeti'l-İslâmiyye.
- Kehhâle, 'U. (t.y.). *Mu'cemu'l-Mu'ellifin Terâcim Muşannifi'l-Kutubi'l-'Arabıyye*. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle.
- Koca, F. (2004). el-Merğînânî, Burhâneddîn. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yay. 29, 182-183.
- Komisyon (1980). *Fihris Maḥḫûât Dâri'l-Kutubi'z-Zâhiriyye (el-Fıkhü'l-Hanefî)*. Muḥammed Muḫî' el-Hâfiz (Yay. haz.). Şam: Matba'atu'l-Ḥicâz.
- _____ (2003). *el-Mevsû'âti'l-Muyessera fî Terâcimi E'immeti't-Tefsîr ve'l-İkrâ' ve'n-Naḥv ve'l-Luğa*. Velîd b. Aḫmed el-Ḥuseyn ez-Zubeyrî, İyâd b. 'Abdillâtif el-Kaysî vd. (drl. ve dzl.). İngiltere: al-Bukhary Islamic Center.
- _____ (2006). *el-Mevsû'âti'l-Fıkhıyye el-Kuveytiyye*. Kuveyt: Vizâratu'l-Evḳâf ve's-Şu'ûnu'l-İslâmiyye.
- Özel, A. (1990). *Hanefî Fıkıh Âlimleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- _____ (2009). es-Serûcî, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yay. 36, 572-573.
- Plessner, M. (1979). Surûc. *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi* (2. bs.). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi. 11, 66-67.
- Sezgin, F. (1991). *Târîhu't-Turâsi'l-'Arabî*. (Maḥmûd Fehmî Ḥicâzî çev.). Riyad: Câmi'atu'l-İmâm Muḥammed b. Su'ûd el-İslâmiyye.
- Uludağ, S. (1996). Fütüvvet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yay. 13, 259-261.
- Yiğit, İ. (2004). Memlûkler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yay. 29, s. 90-97.

Elektronik Kaynaklar

- ed-Diyârbekrî, H. *Târîhu'l-Ĥamîs fi Ahvâli Enfusi'n-Nefîs*.
<http://shamela.ws/browse.php/book-9784#page-90> (Erişim tarihi:
 30.05.2019).
- <http://ahbab-taiba.com/vb/archive/index.php/t-21004.html> (Erişim tarihi:
 14.06.2019).
- <http://islamport.com/k/mjl/6398/58905.htm> (Erişim tarihi: 14.06.2019).
- <http://shamela.ws/browse.php/book-5678#page-108686> (Erişim tarihi:
 30.05.2019).
- <http://shamela.ws/browse.php/book-5678#page-45084> (Erişim tarihi:
 30.05.2019)
- <http://shamela.ws/browse.php/book-5678#page-89538> (Erişim tarihi:
 30.05.2019) (Erişim tarihi: 14.06.2019) [http://www.k-](http://www.k-tb.com/manuscrit/asad32983-)
 tb.com/manuscrit/asad32983-
- <http://www.k-tb.com/manuscrit/asad40492-> (Erişim tarihi: 14.06.2019)
- <http://www.k-tb.com/manuscrit/asad46003-> (Erişim tarihi: 14.06.2019)
- <https://al-maktaba.org/book/5678/101480#p1> (Erişim tarihi 14.06.2019)
- <https://al-maktaba.org/book/5678/30764#p1> (Erişim tarihi 14.06.2019)
- https://archive.org/download/sadik20082008_gmail_Word_20151128_1838
 (Erişim tarihi: 14.06.2019)
- <https://archivesetmanuscripts.bnf.fr/ark:/12148/cc31451j> (Erişim tarihi:
 13.06.2019)
- <https://ayasofyamuzesi.gov.tr/tr/i%C3%A7mi-mahmud>
 k%C3%BCt%C3%BCphanesi (Erişim tarihi: 29.05.2019)
- <https://www.minhajsalafi.com/kutub/faharese/Web/5678/010.html> (Erişim
 tarihi: 14.06.2019)
- Erişim tarihi: 29.05.2019) Komisyon, *Hizânetu't-Turâs*,
<http://shamela.ws/browse.php/book-5678#page-49818>.

- ¹ es-Serûci'nin tam adı ile ilgili bilgi için bk. Nuveyrî, s. XXXI/162; ez-Zehebî, 1985, s. IV/24; İbnu'l-Verdî, 1996, s. II/251; el-'Umarî, 2005, s. XXVII/331; Ebû Hayyân el-Endelüsî, 2010, s. IV/675; eş-Şafedî, 2000, s. IV/259; eş-Şafedî, 1998, s. I/99, 166, III/312, IV/211; el-Yâfi'î, 1997, IV/186; İbn Keşîr, 1990, s. XIII/352, XIV/58, 60; Muḥammed b. Râfi', el-Vefeyât, 1982, I/280; 'Abdulkâdir el-Ḳuraşî, [t.y.], s. I/53, 299, II/316; Cemâluddîn Ebû Muḥammed 'Abdullâh b. Yûsuf ez-Zeyla'î, 1997, s. I/15-16; el-Makrîzî, 1997, s. II/241, 338, 455, III/31; el-Makrîzî, 1998, s. IV/60; el-Makrîzî, 1991, s. I/348; İbn Hacer el-'Asḱalânî, 2002, s. VIII/125; İbn Hacer el-'Asḱalânî, 1972, s. I/103; Ebu'l-Faḍl Aḥmed b. 'Ali b. Muḥammed b. Aḥmed b. Hacer el-'Asḱalânî, 1998, s. 41; İbn Taḡrıberdî, 1984, s. I/201; İbn Taḡrıberdî, 1956, s. I/34; İbn Taḡrıberdî, [t.y.], s. VII/128; İbn Ḳuṭlûboḡâ, 1992, s. 107; es-Suyûfî, 1967, s. I/468; el-Ḥadramî, 2008, s. VI/58; Kâtip Çelebi, 2010, s. I/114; İbnu'l-Îmâd, 1993, s. VIII/44; el-Ġazzî, 1998, s. I/434; el-Leknevî, 1887, s. 13; ez-Ziriklî, 2002, s. I/86; Kehhâle, [t.y.], s. I/89; el-Elbânî, [t.y.], s. I/21; el-Mevsû'ati'l-Muyessera, 2003, s. I/131; el-Mevsû'ati'l-Fıkhîyye, 2006, s. XXXVIII/396.
- ² Hediyetu'l-'Ârifin ve el-Fevâ'idu'l-Behiyye'de "b. İshâk" (بن إسحاق) şeklinde geçmektedir. Bk. el-Leknevî, 1887, s. 13; Bağdatlı İsmâil Paşa, 1951, s. I/104.
- ³ Arapçada Serûc (سروج) olarak zikredilen bu beldenin ismi Surûc, Sürûc, Suruç gibi farklı şekillerde telaffuz edilmiştir. İlk çağlardan Ortaçağ'a kadar işlek yollar üzerinde bulunan geçiş merkezi olması, el-Cezire'yi Akdeniz'e bağlayan yollardan birinin buradan geçmesi gibi sebeplerden dolayı Serûc tarihte önemli bir vilayet olmuştur. Arap tarihçileri ve coğrafyacılar burayı yukarı el-Cezire'nin batısındaki Diyâr-ı Muḍar'a bağlı Harran'a yakın bir belde olarak tarif etmişlerdir. Günümüzde ise Şanlıurfa'nın bir ilçesi olarak bilinmektedir. (Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. İbn Ḥurdâzbih, 1889, s. 246; Yâkût el-Ḥamevî, 1977, s. III/216-217; el-'Umarî, 2005, s. XXVII/45; Kâtip Çelebi, 2010, s. V/19; el-Ġazzî, 1998, s. I/433; Plessner, 1979, s. XI/66-67.)
- ⁴ İbn Taḡrıberdî buranın 713 yılının sonlarında Serûc ile birlikte yıkıldığını belirtmiştir. Bk. İbn Taḡrıberdî, 1984, s. I/206.
Yapılan araştırmada kaynaklarda Beşûne (بشونة) adıyla bir bilgiye rastlanmamış, ancak Şam ile Ezri'ât arasında Besne yahut Beseniyye (بشنة/بشينة) adıyla bir köy tespit edilmiştir. Bk. Yâkût el-Ḥamevî, 1977, s. I/338; ez-Zebîdî, 2001, s. XXXIV/230.
- ⁵ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. 'Abdulkâdir el-Ḳuraşî, [t.y.], s. II/62-63; İbn Ḳuṭlûboḡâ, 1992, s. 262; Kâtip Çelebi, 1941, s. I/472, 555, 569, II/1680.
- ⁶ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. es-Suyûfî, 1967, s. I/381.
- es-Serûci'nin hadis dinlediği alimlerin başında zikredilen bu zât es-Serûci hakkında bilgi veren eserlerde 633/1235 yılında vefat eden Ebû Ḥiḱş 'Umar b. el-Ḥasen Ebu'l-Ḥattâb b. Diḡye ile karıştırılabilmektedir.
- ⁷ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. eş-Şafedî, 2000, s. XV/247; 'Abdulkâdir el-Ḳuraşî, [t.y.], s. I/252.
- ⁸ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hacer el-'Asḱalânî, 1972, s. I/425; et-Temîmî, 1983, s. II/156.
- ⁹ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. eş-Şafedî, 2000, s. XX/152-153.
- ¹⁰ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. eş-Şafedî, 1998, s. I/166-167.
- ¹¹ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. eş-Şafedî, 2000, s. V/222; İbn Taḡrıberdî, 1984, s. I/58-59.
- ¹² Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. eş-Şafedî, 1998, s. I/718-719; ez-Ziriklî, 2002, s. II/62.
- ¹³ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. eş-Şafedî, 2000, s. XXIX/106-109; eş-Şafedî, 1998, s. V/644-652; İbnu'l-Îmâd, 1993, s. VIII/236-238; Kâtip Çelebi, 1941, s. I/81.
- ¹⁴ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. 'Abdulkâdir el-Ḳuraşî, [t.y.], s. II/386.
- ¹⁵ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. eş-Şafedî, 1998, s. V/560; 'Abdulkâdir el-Ḳuraşî, [t.y.], s. II/213.
- ¹⁶ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. eş-Şafedî, 2000, s. XIX/306; 'Abdulkâdir el-Ḳuraşî, [t.y.], s. I/54; İbn Taḡrıberdî, 1984, s. VII/412-413; el-Leknevî, 1887, s. 13.

- ¹⁷ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. ‘Abdulkâdir el-Şuraşî, [t.y.], s. II/224.
- ¹⁸ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. eş-Şafedî, 1998, s. III/312-313; İbn Râfî, 1982, s. I/278-280; ‘Abdulkâdir el-Şuraşî, [t.y.], s. I/54, 354; İbn Hacer el-‘Askalânî, 1972,s. IV/37-38; ez-Zirikli, 2002, s. IV/267-268.
- ¹⁹ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hacer el-‘Askalânî, 1998, s. 32; İbn Tağrıberdî, 1984, s. I/127; Habergetiren, 2011, s. 107.
- ²⁰ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. eş-Şafedî, 2000, s. VII/121-122; eş-Şafedî, 1998, s. I/284-285; el-Leknevî, 1887, s. 13.
- ²¹ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. eş-Şafedî, 1998, s. I/265-266; es-Suyûtî, 1964, s. I/326.
- ²² Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hacer el-‘Askalânî, 1972,s. IV/100-101; İbn Kütübogâ, 1992, s. 211; el-Leknevî, 1887, s. 13; Bursalı, [t.y.], s. I/349; ez-Zirikli, 2002, s. IV/311.
- ²³ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. ‘Abdulkâdir el-Şuraşî, [t.y.], s. II/85.
- ²⁴ Müellifin bu medresede eğitim gördüğüne dair bilgi için bk. en-Nuveyrî, [t.y.], s. XXXI/259; el-Maqrîzî, 1997, s. II/338.
- ²⁵ Müellifin bu medresede eğitim gördüğüne dair bilgi için bk. en-Nuveyrî, [t.y.], s. XXXII/41, 58.
- ²⁶ Müellifin bu kurumlarda eğitim gördüğü ve ders verdiğine dair bilgi için bk. en-Nuveyrî, [t.y.], s. XXXII/41, 58.
- ²⁷ en-Nuveyrî, [t.y.], s. XXXI/162; ‘Abdulkâdir el-Şuraşî, [t.y.], s. I/53; İbn Kütübogâ, 1992, s. 108
- ²⁸ el-Maqrîzî ve İbn Hacer el-‘Askalânî bu tarihi h. 691 olarak zikretmişlerse de Kadı Mu‘izzuddîn’in vefat tarihi bazı kaynaklarda h. 692 olarak da geçmektedir. Bk. ‘Abdulkâdir el-Şuraşî, [t.y.], s. II/201; el-Maqrîzî, 1991, s. I/348; İbn Hacer el-‘Askalânî, 1998, s. 41; İbn Tağrıberdî, 1984, s. V/390.
- ²⁹ Bazı âlimler, es-Serûcî’nin Mu‘izzuddîn en-Nu‘mân’ın yerine kadı seçecekleri zaman kadılık vazifesi için (dua amaçlı) zenzem içtiğini ve bunun akabinde kadılık görevine tayin edildiğini söylemişlerdir. Bk. İbn Hacer el-‘Askalânî, 1998, s. 41; et-Temîmî, 1983, s. I/261.
- ³⁰ İbn Keşîr bu süreyi müellifin görevden alınmasından günler sonra 12 Rabîulâhîr olarak ifade ederken el-Maqrîzî bu sürenin yalnızca 6 gün olduğunu söyler. Bk. İbn Keşîr, 1990, s. XIV/60; el-Maqrîzî, 1997, s. II/455.
- ³¹ el-Şuraşî’nin eserinden yapılan nakillerde es-Serûcî’nin vefatı h. 710 yılı olarak yazılmıştır; fakat burada kaynak olarak verilen aynı eserde 720 ifadesi yer almaktadır. Burada yazım yanlışlığı olması muhtemeldir.
- ³² Bunun haricinde es-Serûcî’nin vefat tarihi aynı müellife ait iki eserde de farklılık göstermiştir. Bk. Kâtip Çelebi, 1941, s. I/631; Kâtip Çelebi, 2010, s. I/114; Bağdatlı İsmâil Paşa, İdâhu’l-Meknûn, I, 241; Bağdatlı İsmâil Paşa, 1951, s. I/104.
- ³³ Bu bilgi es-Serûcî’nin öğrencisi İmam el-Ahmed b. ‘Abdilkâdir b. Ahmed b. Mektûm el-Şaysî el-Hanefî tarafından nakledilmiştir. Bk. İbn Tağrıberdî, 1984, s. I/204.
- ³⁴ Kaynakta bu adla geçen kütüphanenin Ayasofya Müzesinin I. Mahmud Kütüphanesi olması muhtemeldir. Buradaki eserler, 1968 yılında Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesine taşınarak burada “Ayasofya Özel Koleksiyonu” adıyla koruma altına alınmıştır.
- Bk. Erişim adresi: <https://ayasofyamuzesi.gov.tr/i/%C3%A7mi-mahmud-k%C3%BCt%C3%BCphanesi>.
- ³⁵ Bk. eş-Şâlihî, 1993, s. II/145, X/301; ed-Diyârbekrî, Târîhu’l-Hamîs fi Ahvâli Enfusi’n-Nefîs, Erişim adresi: <http://shamela.ws/browse.php/book-9784#page-90>.
- ³⁶ Esad efendi’de 4. Bölüm 130^a varlığında sona erip 5. Bölüme geçmiştir. Söz konusu 130^a varlığındaki konu Atif Efendi’de 101^a varlığında geçmi olup 4. Bölüm 150^b’ye kadar devam etmiştir. Dolayısıyla Esad Efendi’de Atif Efendi’deki yaklaşık 50 varak yoktur.
- ³⁷ Bk. es-Serûcî, h. 1008, vr. 45^a; es-Serûcî, h. 1106, vr. 57^b.
- ³⁸ Bk. es-Serûcî, h. 1008, vr. 3^b; es-Serûcî, h. 1106, vr. 4^b; es-Serûcî, h. 1012, vr. 4^b.

³⁹ Bk. es-Serûcî, h. 1008, vr. 167^a; es-Serûcî, h. 1106, vr. 157^b, 158^a.

⁴⁰ Bk. es-Serûcî, h. 1008, vr. 3^a; es-Serûcî, h. 1106, vr. 3^b.

⁴¹ Bk. es-Serûcî, h. 1008, vr. 8^a/34^b; es-Serûcî, h. 1106, vr. 11^a/45^a.

⁴² Muḥammed el-Merhûk'un bu eseri kendisinin yazdığı ifade edilmiştir; ancak o, burada yazar değil müstensihdir.

⁴³ Bu ad Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesinin arşivinde "Saruci" olarak geçmektedir.

⁴⁴ Bk. es-Serûcî, 1997, s. 38; Özel, 2009, s. 573; Habergetiren, 2011, s. 112.

⁴⁵ Fütüvvet kelimesi için bk. Uludağ, 1996, s. 259-261.